

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské výchovy

Mgr. Jitka Čechová
Studijní obor: Sociální pedagogika

Projevy agresivity u dětí v předškolním věku

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. & Mgr. Petra Potměšilová, Ph.D.

Olomouc 2014

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a použila v ní pouze prameny a literaturu, které jsou uvedeny v seznamu literatury.

V Bystřici nad Pernštejnem 19. 3. 2014

.....
Jitka Čechová

Poděkování

Děkuji PhDr. & Mgr. Petře Potměšilové, Ph.D. za její odborné vedení a cenné připomínky při zpracování své bakalářské práce.

OBSAH	
ÚVOD	6
1. AGRESIVNÍ PROJEVY CHOVÁNÍ	7
1.1. KLASIFIKACE AGRESE A AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ	8
1.2. VYMEZENÍ JEDNOTLIVÝCH DRUHŮ AGRESE PROJEVUJÍCÍ SE U DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	9
1.3. VÝVOJOVÉ PŘÍČINY VZNIKU AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ	10
2. PROJEVY NEGATIVNÍHO CHOVÁNÍ DĚTÍ V JEDNOTLIVÝCH VÝVOJOVÝCH OBDOBÍCH	12
2.1. NOVOROZENECKÉ OBDOBÍ	12
2.2. BATOLECÍ OBDOBÍ	13
2.3. PŘEDŠKOLNÍ OBDOBÍ	14
3. VÝCHOVNÉ VLIVY PODÍLEJÍCÍ SE NA VZNIKU AGRESIVITY	16
3.1. RODINNÁ VÝCHOVA	17
3.2. VLIV VRSTEVNICKÉ SKUPINY	18
3.3. VÝCHOVNÉ A SOCIALIZAČNÍ PŮSOBNÍ MATEŘSKÉ ŠKOLY	19
4. AGRESIVNÍ CHOVÁNÍ U DĚTÍ PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	22
4.1. PORUCHY CHOVÁNÍ	22
4.2. DIAGNOSTIKA PORUCH CHOVÁNÍ	23
4.3. SPECIFICKÉ VÝVOJOVÉ PORUCHY CHOVÁNÍ	24
4.4. TERAPIE ZAMĚŘENÉ NA ZVLÁDnutí AGRESIVNÍHO CHOVÁNÍ	25
4.4.1. Kognitivně – behaviorální terapie (KBT)	26
4.4.2. Racionálně – emotivní terapie (RET)	27
4.4.3. Multimodální terapie	27
4.4.4. Kompetence asistenta pedagoga	27
4.4.5. Uzpůsobení vyučovacího procesu v MŠ	28
4.4.6. Farmakoterapie	29
5. ZAZNAMENANÉ PROJEVY AGRESIVITY U DĚTÍ V MATEŘSKÉ ŠKOLE	30
5.1. KASUISTIKA Č.1. - MARTIN	31
5.1.1. Osobní anamnéza	31
5.1.2. Rodinná anamnéza	31
5.1.3. Popis chování dítěte v MŠ	31
5.1.4. Popis některých agresivních projevů chlapce v MŠ	32
5.1.5. Popis vlivů, které na projevy chování dítěte působí	36
5.1.6. Návrh k předcházení problémových situací	36
5.2. KASUISTIKA Č. 2. – PAVEL	38
5.2.1. Osobní anamnéza	38
5.2.2. Rodinná anamnéza	38
5.2.3. Popis chování dítěte v MŠ	38
5.2.4. Popis některých agresivních projevů chlapce v MŠ	39

5.2.5. Popis vlivů, které na projevy chování dítěte působí	43
5.2.6. Návrh na předcházení problémových situací	44
5.3.KASUISTIKA Č.3. - TIBOR.....	45
5.3.1. Osobní anamnéza	45
5.3.2. Rodinná anamnéza	45
5.3.3. Popis chování dítěte v MŠ.....	45
5.3.4. Popis některých agresivních projevů chlapce v MŠ	46
5.3.5. Popis vlivů, které na projevy chování dítěte působí	48
5.3.6. Návrh na předcházení problémových situací	49
6. ZPŮSOBY ŘEŠENÍ PROJEVŮ AGRESIVITY U DĚTÍ V MATEŘSKÉ ŠKOLE	50
ZÁVĚR	52
POUŽITÁ LITERATURA:.....	53
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	55

Úvod

Stále častěji se v běžné komunikaci používají slovní pojmy agrese, agresivita nebo šikana. Zaznívají především od rodičů, psychologů, pedagogických a sociálních pracovníků, kteří se těmito výrazy snaží pojmenovat vzniklé problémové situace a chování. Obsahem a důsledky těchto negativních projevů se zabývají mnohé instituce, odborníci hledají důvody a příčiny jejich vzniku. Výsledky jejich studií a průzkumů následně ve většině případů prokazují, že těchto patologických způsobů chování v běžné populaci přibývá; a to i u velmi malých dětí.

Autorka této bakalářské práce je zaměstnána jako učitelka v mateřské škole. Ve třídě má v současné době několik dětí, které nezvládají své emoce a projevy svého jednání vůči ostatním dětem i dospělým osobám. Zaměření práce je tedy motivováno každodenní prací s těmito dětmi a hledáním způsobů, jak zamezit stále vznikajícím konfliktům v početném kolektivu dětí. Teoretická část se proto na základě odborné literatury pokusí zmapovat nejčastější projevy agresivity u malých dětí a vlivy, které se na těchto negativních způsobech chování podílejí.

Praktická část formou tří kasuistik představí negativní projevy chování a reakce tří pětiletých chlapců. Ke každé situaci autorka připojí popis a způsob, jakým bylo postupováno, aby byl daný konflikt vyřešen. Pokusí se také hledat možnosti preventivních přístupů a způsobů řešení dětského agresivního chování.

1. Agresivní projevy chování

Agresivní projevy chování existují v lidské společnosti od nepaměti. Liší se však informovanost o těchto jevech, a také aktivnější snaha pomoci postiženým a hledání možností, jak jim zabránit nebo je alespoň co v největší míře omezit.

Agresivní chování nastává většinou tehdy, když člověk nezvládá usměrňovat své vnitřní pocity nebo impulzivitu a snaží se různými způsoby získat moc a nadvládu nad ostatními. *„Konflikt je sociální proces vznikající v průběhu vzájemného působení mezi lidmi. Jako takový má některé charakteristické projevy, jimiž se jedinec nebo skupina snaží dosáhnout svých cílů, uspokojení potřeb.“*¹

*„Typicky lidské potřeby jsou interpersonální, jako např. prosazení se, vybudování určité vztahovosti, potřeba lásky, sebekontroly, seberealizace.“*² V některých životních situacích proto mohou mít razantnější projevy chování své důležité opodstatnění. Určitou formu agresivity totiž potřebuje každý jedinec k tomu, aby se dokázal ve svém životě prosadit. Agresivní pocity např. dodávají kuráž a odvalu v konfliktních situacích, vedou k sebeobraně, zdolávání překážek. Bez těchto pocitů by byl lidský jedinec zcela bojácný a druzí by s ním mohli různě manipulovat. Tato zdravá agresivita se nazývá asertivitou a tvoří součást lidské přirozenosti. Asertivní jedinec *„dokáže trvat na svých názorech a prosazovat svoje práva v rámci existujících zákonů.“*³

Za protiklad kladného asertivního chování je považována agrese a agresivita. Tyto slovní pojmy bývají veřejností zaměňovány nebo považovány za synonyma pro pojmenování útočného a nepřátelského chování. Jedná se však o zcela rozdílné způsoby chování, které mohou být *„považovány za problematické a nežádoucí pouze v některých sociálních prostředích či ve stejném sociálním prostředí z pohledu různých dospělých subjektů.“*⁴

Agresivita je v odborné literatuře popisována jako *„útočnost, postoj nebo vnitřní pohotovost k agresi“*⁵. Agrese je tedy cíleným projevem agresivity a jedná se nejčastěji

---

¹ DUDZIŇSKÁ, Irena. *Dětské konflikty v předškolní výchově*. 1977, s. 27.

² PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 2004, s. 97.

³ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2009, s. 9.

⁴ MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním. Projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. 2012, s. 10.

⁵ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2009, s. 9.

o přímé „násilí vůči některému objektu, nebo nepřátelství a útočnost s výrazným záměrem ublížit.“⁶

Z antropologického vnímání lidského chování lze rozlišit několik stupňů, které motivují lidského jedince k využívání agresivity a následné agrese:

- Napětí, které bylo vyvoláno přímou aktuální frustrací nebo stresem bez možnosti dokázat nalézt možnost řešení vzniklé situace.
- Násilí, které vzniklo z nutné obrany, protestu.
- Agrese, která napomáhá k získání sebeúcty, sebevědomí, pomáhá projevit odvalu a skrýt osobní slabost.
- Agrese, která vzniká z důvodu upevnění místa v sociální skupině
- Agrese, kterou se jedinec cíleně snaží něčeho dosáhnout.⁷

„Úspěchy agresivního chování upevňují osobnostní rys agresivity, neúspěchy a negativní důsledky (tresty) ji naopak utlumují. Avšak utlumená agresivita se může přelévat do různých skrytých forem (poškození majetku, intriky, pomluvy, zákeřné akce) nebo je do jisté míry odreagována ve fantazii.“⁸

1.1. Klasifikace agrese a agresivního chování

V odborné psychologické literatuře lze nalézt popis a klasifikaci agrese z více hledisek. V základní rovině se vždy jedná především o rozdělení na dvě skupiny:

1. Reaktivní agrese, která nebyla předem promyšlena, ale vyplynula z dané problémové situace. Chování, které ji prezentuje navenek, je krátkodobé, „projevuje se bouřlivým odreagováním afektu vzteku, jehož následkem je nepromyšlená destrukce jedince nebo předmětu. Je podmíněna rysy temperamentu agresivního jedince.“⁹ Jedinec po odeznění afektu dokáže litovat tohoto svého jednání, uvědomuje si jeho důsledky a má snahu v podobné situaci zareagovat jinak.

---

⁶ MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2009, s. 9.

⁷ Srov. PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 2004, s. 91.

⁸ NAKONEČNÝ, Milan. *Psychologie osobnosti*. 2009, s. 122.

⁹ KOLUCHOVÁ, Jarmila a kol. *Přehled patopsychologie dítěte –I.* 1989, s. 118.

2. Instrumentální agrese - není důsledkem okamžité emocionální reakce jedince, jeho vzteku nebo souvisejících stresových faktorů. „*Jde o promyšlené, plánované a kontrolované jednání, jehož cílem je dosažení nějakého předmětu nebo výhody.*“¹⁰ Jedinec jedná bezohledně, stupňuje své agresivní projevy a postupně rozvíjí svou bezcitnost a lhostejnost vůči ostatním. Neváhá k cílenému ubližování využívat jakýchkoliv prostředků. Násilnému jednání mohou předcházet doprovodné projevy agrese, např. nadávání, výhrůžky, předvádění síly, pomluvy, různé manipulace. Tato cílená agrese pak již konkrétně směřuje k útočnému jednání vůči lidem, zvířatům, ale i neživým věcem. Za projevy dětské agrese však bývají mylně považovány i běžné druhy dětského soupeření, posmívání nebo žalování, které se u dětí v předškolním věku často objevují.

1.2. Vymezení jednotlivých druhů agrese projevující se u dětí předškolního věku

Agresi nelze definovat jako jeden konkrétní přímý specifický projev lidského jednání. Pro její snadnější vymezení je proto nutné rozdělit ji na několik poskupin, které lépe vyjadřují přímou účast agresora na konfliktu, a způsob, jakým svou agresivitu projevuje.

- **Autoagrese** – Jedná se o vlastní sebepoškozování nebo agresivní jednání jedince proti sobě samému. Může probíhat v rovině fyzické, ale i psychické.
- **Fyzická aktivní přímá agrese** – Agrese se uskutečňuje přímým osobním fyzickým útokem nebo bitím. Agresivní dítě využívá svou převahu a sílu nad svou obětí.
- **Fyzická aktivní nepřímá agrese** – Agresor se domluví s jiným dítětem a navede ho, jakým způsobem má fyzický útok vůči jeho oběti provést. Sám se agrese přímo neúčastní, přihlíží.
- **Fyzická pasivní přímá agrese** – Jedná se o ničení osobních věcí nebo výrobků jiného dítěte s cílem zabránit mu splnění úkolů nebo získání některé osobního prospěchu.

---

¹⁰ KOLUCHOVÁ, Jarmila a kol. *Přehled patopsychologie dítěte –I.* 1989, s. 118.

- **Fyzická pasivní nepřímá agrese** – Agrese se projevuje cíleným osobním odstupem od oběti, odmítáním spolupráce a hry.
- **Verbální aktivní přímá agrese** – Tento typ agrese se projevuje slovním ponižováním, urážením nebo nadávkami, které mohou být i vulgární.
- **Verbální aktivní nepřímá agrese** – Jedná se o rozšiřování lží nebo pomluv, ale také kritických poznámek, týkajících se např. účesu nebo oblečení konkrétního jedince.
- **Verbální pasivní přímá agrese** - Cílem tohoto typu agrese je celková ignorace některého dítěte během všech činností, která může vést až k jeho ostrakizaci z kolektivu.
- **Verbální pasivní nepřímá agrese** - Agresor schvaluje nespravedlivé trestání nebo kritiku jedince jinou osobou a cíleně se jej proto nezastane a neobhajuje ho.
- **Agrese emocionální** – Postižené dítě se stává emocionálně citlivější a zranitelnější díky negativním pocitům, které mu byly způsobeny nepříjemnými fyzickými nebo psychickými podněty.
- **Agrese frustrační** – Tento typ agrese může být způsoben různými zátěžovými situacemi, během kterých byl zmařen původní cíl jedince, a on se proto cítí ohrožen.¹¹

1.3. Vývojové příčiny vzniku agresivního chování

V jednotlivých vývojových obdobích na lidského jedince působí mnoho vnějších podnětů, které ovlivňují jeho výsledné osobní postoje a viditelné projevy jeho vystupování. Na vzniku agresivity se mohou podílet také různé nežádoucí faktory, které bez jeho osobního přičinění ovlivňují jeho chování. Nejčastěji se jedná o :

- **Dědičné genetické dispozice**, např. impulzivita, osobnostní temperament.
- **Organické poškození mozku**, které může vzniknout v prenatálním, perinatálním nebo postnatálním vývojovém období jedince, ale také v průběhu celého lidského

---

¹¹ Srov. MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 2009, s. 29-31.

života následkem úrazu nebo nádorového onemocnění mozku. „Agresivní symptomy doprovázejí také různá psychická onemocnění, jejichž základem jsou funkční a organické poruchy nervové soustavy.“¹²

- **Neuspokojené osobní a emoční potřeby**, bez kterých je jedinec omezován ve svém rozvoji. „Podle teorie A. Maslowa se jedná o tyto potřeby: 1. základní, fyziologické: pití, jídlo, teplo, 2. bezpečí: pocit životní jistoty, 3. lásky a náležitosti: touha být milován a někam patřit, být společensky začleněn, 4. uznání a úcty, respektu, důvěry a kompetence, 5. sebeaktualizace: potřeba být sám sebou a osobnostně růst.“¹³

---

¹² KOLUCHOVÁ, Jarmila a kol. *Přehled patopsychologie dítěte –I.* 1989, s. 121.

¹³ ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu.* 2002, s. 11.

2. Projevy negativního chování dětí v jednotlivých vývojových obdobích

Každý lidský jedinec je individuální osobnost, která má své osobité povahové vlastnosti a návyky. Postupný biodromální vývoj dítěte, dozrávání jeho nervového systému ve spojení s rozvojem tělesné koordinace, kognitivními a komunikačními dovednostmi rozšiřují jeho vlastní osobní poznatky o světě, ve kterém žije. Dítě postupně rozvíjí své individuální dovednosti v různých oblastech lidského života. *„Osamostatňování a navazování nových vztahů je podmíněno rozvojem různých kompetencí, které dítěti umožňují zvládnout komunikaci, osvojit si základní normy chování a diferencovat různé sociální role, včetně svých vlastních. Připravenost k dalšímu socializačnímu vývoji není podmíněna jenom zkušeností a dosažením potřebné úrovně poznávacích procesů a řeči, ale i citovou zralostí a vyrovnaností.“*¹⁴

2.1. Novorozenecké období

Novorozenecké období trvá přibližně 1 měsíc od porodu a tvoří po prenatálním období nejranější vývojovou fázi člověka. Od počátku svého života potřebuje lidský jedinec pocítovat sociální kontakt s osobou, která o něj pečuje. Dalšími důležitými prvky je podnětné prostředí, v kterém dítě vyrůstá, a také různé sociální stimuly, které jej motivují k dalšímu rozvoji. V adaptaci na prostředí napomáhají dítěti jeho nepodmíněné tělesné reflexy i způsoby jeho prozatím omezené komunikace – pláč a následně i smích, které motivují dospělou osobu k uspokojování jeho osobních potřeb.

*„Novorozenci nechybí schopnost globálně odrážet jisté sociální signály. Jedná se o určitou „empatickou interakci“ dítěte s matkou na základě vzájemného vcítění.“*¹⁵ Podle Eriksonovy psychosociální teorie vývoje osobnosti získané pozitivní zkušenosti motivují dítě k budování sebedůvěry a rozvoji jeho kladných osobnostních vlastností. Naopak citová deprivace, nestabilita osobních jistot a osobního kontaktu mohou být zdrojem nedůvěry, která může negativně ovlivňovat jeho budoucí osobní postoje. Rozvoj dítěte se uskutečňuje prostřednictvím celkového zrání a následného učení, které probíhá v vzájemné interakci se sociálním prostředím dítěte a jeho bazálními a

---

¹⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 150

¹⁵ MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním. Projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. 2012, s. 52.

emočními jistotami. Konkrétní „specifická zkušenost může přispět k rozvoji určité oblasti mozku a naopak, podnětová deprivace jej může omezit.“¹⁶

Lze předpokládat, že v tomto vývojovém období se přímé cílené negativní chování u dětí ještě nevyskytuje, neboť dítě je zcela odkázáno na péči dospělých.

2.2. Batolecí období

V raném batolecím období se dítě důkladně seznamuje se svým okolím, učí se komunikovat se svými blízkými, rozpoznávat reakce dospělých na své chování. Postupně si také buduje představu o svém vlastním „já“, reaguje na změny v chování druhých, snaží se být nezávislé. Neumí však ovládat své emoce, nedokáže se vcítit do druhé osoby. Projevy jeho chování jsou proto často sobecké. Lze zaznamenat negativní vyjadřování emocí, např. vztekání, ale i přímé fyzické vyjádření agrese, např. ničení hraček a věcí, záměrné bití rodičů nebo sourozenců. Objevuje se prosazování vlastní vůle, a to i negativními způsoby jednání, např. formou lakomství.

Přirozený fyziologický a psychický vývoj dětí zahrnuje kolem 2.-3. roku tzv. období vzdoru, kdy se dítě začíná vymezovat vůči dospělým a formuje si tak svou osobnost. Snaží se dosáhnout svých cílů, např. zuřením, křikem, kopáním, kousáním nebo vyhrožováním. Dítě se snaží prosadit, upoutat na sebe pozornost a dosáhnout svými projevy chování svých cílů a výhod. Na tyto projevy by měla vždy následovat reakce dospělých, která dítěti napomůže rozpoznat akceptovatelné projevy chování. Podnětem dětského agresivního nebo útočného jednání mohou být různé dětské hádky, přetahování o hračky, nebo posmívání mezi dětskými vrstevníky.

Jak vyplývá z Kohlbergovy teorie morálního vývoje, v tomto v předkonvenčním stádiu se dítě postupně učí vnímat, že jeho chování je dospělými hodnoceno. „*Motivací k žádoucímu jednání je proto očekávání odměny, strach z trestu působí jako eliminace nežádoucích projevů. Morálka malých dětí má silný emoční aspekt, negativní emoce bývají často navozeny situacemi, kdy se někomu něco špatného děje, a posilují porozumění nevhodnosti takového jednání. Vztah mezi morálním prožíváním a uvažováním a morálním jednáním je zatím dost volný.*“¹⁷ Informace o normách chování

---

¹⁶ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 24.

¹⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 159.

dítě získává nejen verbálními informacemi, kdy je mu sdělováno, že něco se může a něco naopak nesmí dělat, ale především odpozorováním projevů jednání. Začíná chápat význam a možné důsledky svého chování v soužití s ostatními lidmi. Nápodoba chování navíc dítěti umožňuje začlenění a adaptaci v jeho sociokulturním prostředí. *„Děti chtějí znát řád, který platí v jejich světě, protože představuje jistotu a potvrzuje předvídatelnost situací. Znalost těchto pravidel dítěti umožňuje lépe diferencovat, jaké chování bude kladně hodnoceno a jaké ne.“*¹⁸

Celkový rozvoj osobnosti motivuje batole k jeho osamostatňování a vlastní seberealizaci. Pokud je v této fázi svého psychosociálního vývoje z nějakého důvodu omezeno, zažívá podle Eriksonovy teorie vnitřní zahanbení a pochybnosti o své osobě. Tuto ztrátu nezávislosti si může v budoucnosti kompenzovat projevy svého chování vůči druhým osobám.

2.3. Předškolní období

Předškolní období je charakteristické dětskou hrou, soutěžením, aktivitou, ale také rozvíjením dovedností a kompetencí potřebných ke školní zralosti. Většina dětí ve věku 3-6 let se z těchto důvodů účastní edukačního procesu v mateřských školách (dále jen MŠ). Některé děti se účastní navíc různých organizovaných volnočasových aktivit, vedených rozličnými institucemi. Pobyt ve větším kolektivu nebo mezi vrstevníky napomáhá dětem seznámit se se standardními normami chování ve společnosti, rozvíjí jejich osobní sociální zkušenosti. Dítě si také více uvědomuje svou vlastní identitu, formuje své citové projevy a učí se usměrňovat projevy svého chování.

V tomto vývojovém období se začíná výrazněji projevovat diferenciací ženské a mužské identity, např. volbou hraček nebo oblečení. Lze zaznamenat zcela typické rozdíly mezi hrami chlapců a děvčat, ale také odlišnosti v projevech jejich chování. U děvčat se může vyskytovat slovní forma ubližování. O postavení ve skupině bojují různými manipulacemi, případně pomluvami, ale také drobnými fyzickými útoky, např. štípáním, bitím, taháním za vlasy, odmítáním hry. Chlapci do svých projevů chování i společné hry zapojují formy dospěláckého chování, např. nápodoba střílení, fyzické způsoby soupeření, útoky.

---

¹⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 161.

Emocionální reakce většiny dětí v tomto období převažují nad logickým uvažováním. Dítě začíná postupně rozlišovat, že jsou od něho vyžadovány určité normy chování. Kohlbergova morální teorie vývoje popisuje, že toto vnímání konvenčních pravidel vychází z dosažených kognitivních poznatků. Dítě se snaží chovat tak, aby se vyhnulo kritice dospělých a předešlo tak svým pocitům viny, např. za nesplnění toho, co se od něho očekávalo. Postupné sociální zrání ho navíc motivuje k určité formě asertivity, díky které se snaží vybudovat si svou pozici ve skupině vrstevníků. Neumí být sebekritické, a proto si neuvědomuje, že jeho chování nebo činy mohou být bezohledné vůči ostatním. Negativní chování a různé osobní konflikty mezi dětmi, např. hádání nebo žalování a vzájemné sympatie, mohou probíhat souběžně, bez dopadu na jejich kamarádské vztahy.

Podle Eriksonovy teorie vývoje osobnosti děti projevují velkou iniciativu v mnoha oblastech, „učí se kontrolovat své emoční prožitky i chování. Rozvoj sebehodnotících emocí souvisí s uvědoměním sebe sama, své vlastní osobnosti. Dítě cítí vinu, když si uvědomuje, že udělalo něco, co je hodné odsouzení, a je mu to nepříjemné. Pocity viny signalizují vznik vnitřního korektivního mechanismu, který reguluje dětské chování.“¹⁹ Tento postoj se může navenek projevovat v sociálních intrakcích dítěte jeho vzdorem nebo agresivitou.

Problémové chování vzniká převážně z dominantního vystupování a ze snahy jedince soustředit na sebe pozornost okolí, dosáhnout všech svých cílů. „Rozvoj prosociálního chování je spojen s nárůstem kontroly a ovládnutí agresivních tendencí. V chování předškolních dětí se projevuje ubýváním přímé agrese zprostředkované, symbolické. Mladší děti reagují snadněji fyzickým útokem, u starších převažuje agrese verbální, např. nadávky. Klesá četnost instrumentální agrese, k níž se uchylují mladší děti, když jsou nějak frustrovány a nedovedou situaci zvládnout zralejším způsobem.“²⁰

---

¹⁹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 223.

²⁰ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 238.

3. Výchovné vlivy podílející se na vzniku agresivity

Mezi nejdůležitější činitele ovlivňující projevy lidského chování patří výchovné působení. „*Socializace a individualizace, tj. rozvoj osobnosti jedince, probíhá v interakci s jinými lidmi, dítě tímto způsobem rozvíjí i svou individualitu. Rozšíření kontaktů mimo rodinu, vztahy s dalšími dospělými a dětmi mu umožňují získat nové zkušenosti.*“²¹ Tyto vlastní osobní zkušenosti mají dítěti prezentovat základní společenské normy chování. Na základě konkrétních situací, které dítě prožívá, se učí rozlišovat kladné a záporné lidské vlastnosti, odolávat špatným vzorům chování a formovat si tak své první morální zásady, buduje si své vlastní osobité hodnotové postoje. „*Socializační vývoj zahrnuje poznání specifických aspektů sociálního světa, pochopení jejich souvislostí a vztahů, ale i zvládnutí různých způsobů chování a osvojení dovedností, které dítěti umožní adaptovat se na dané podmínky. Pro malé dítě představuje první kontakt s lidmi zásadní zkušenost, která bude určovat i interpretaci těch následujících a vytvoření určitého pohledu na svět.*“²²

Již v raném dětském věku se působením výchovy má každý jedinec seznamovat se základními zásadami společenského chování a učit se postupně svým sociálním kompetencím. „*Důležitou součástí normálního vývoje dítěte je vzrůstající mravní vědomí, rozlišení, co je dobré, co špatné, a snaha dodržet pravidla a normy.*“²³

Problémové chování u dětí může být ovlivněno, např. rodinnou výchovou, ale také přejímáním negativních vzorců chování od různých subjektů a faktorů, které jej ovlivňují. Do způsobů chování dětí v poslední době výrazně zasahují různé multimediální prostředky, např. počítače a mobilní telefony, které zprostředkovávají dětem virtuální realitu. Televizní pořady, počítačové a mobilní hry jsou často plné násilí, lidské zloby a nenávisti, a tyto negativní hodnoty jsou předávány dětem jako běžné a standartní způsoby chování. V důsledku působení těchto předkládaných vzorců chování odborníci konstatují výrazný nárůst majetnického chování, používání vulgárních slov i cílené ubližování.

---

²¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 223.

²² VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 103.

²³ ZELINKOVÁ, Olga. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 2001, s. 170.

3.1. Rodinná výchova

Nejvýrazněji se na celkovém vývoji jedince podílí vliv rodinného společenství. Jeho členové žijí v blízkých osobních vztazích a vzájemných interakcích. Toto uskupení je ovlivněno osobnostmi rodičů, jejich schopnostmi a zkušenostmi. Svůj podíl má také sociokulturní úroveň a kvalita tohoto výchovného prostředí, ve kterém malé dítě přejímá různé zvyky, rituály, vzory modelového chování, ale také citové aspekty, společenské návyky a celkový hodnotový systém rodiny. „*Dítě chování těchto lidí napodobuje a později se s nimi identifikuje. Doma si osvojí určitý způsob interpretace různých sociálních signálů a přejímá takové vzorce chování, které se zde ukázaly účelné anebo jsou dokonce vyžadovány.*“²⁴ Rodina svými sociálními postoji a podněty modifikuje osobnostní rozvoj dítěte.

Výchovné působení rodičů není po celou dobu dospívání jejich potomků zcela stejné. Ovlivňuje je pořadí narozených dětí, jejich pohlaví, temperament i působení vzájemných sourozeneckých konstelací. Rodičovské zkušenosti se navíc stále rozvíjí, může se změnit také rodinná a sociální situace i společenské postavení rodiny. Pokud jsou vzájemné vztahy v rodině adekvátní, osobnost dítěte se pozitivně rozvíjí, snadněji dokáže vnímat potřeby druhých a běžně užívané společenské normy. Dítě se cítí bezpečně a na základě svých osobních zkušeností předpokládá, že podobně se budou chovat i všichni ostatní lidé. Je tedy zřejmé, že vlastní zkušenosti hrají v jeho chování důležitou roli a poskytují dítěti určitou formu sociálního učení. „*Dítě má mít zpětnou vazbu na své chování, má vědět, kdy udělalo něco špatně a proč to nebylo správné.*“²⁵

Ne všechny děti však mají možnost vyrůstat ve stabilní rodině a prožívat přiměřenou péči. Od raného dětství je určité procento dětské populace vystaveno zanedbávání v tělesné i psychické oblasti, zakouší např.: „*nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávisť. K tomu často přistupuje fyzické i psychické násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování.*“²⁶ Následkem bývá osobnostní deprivace i velmi špatná sociální stimulace dítěte. „*Agresivní děti často mívají hostilní atribuční sklony, očekávají, že jim budou ostatní ubližovat, a proto reagují i v běžných situacích*

---

²⁴ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání.* 2012, s. 104.

²⁵ ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě v předškolním období.* 2004, s. 61.

²⁶ ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi.* 1995, s. 33.

agresivně.“²⁷ Tyto negativní výchovné vlivy se objevují v rodinách, kde jsou nastaveny špatné hodnotové priority, případně v nich působí různé patologické závislosti na návykových látkách, delikventní nebo kriminální subkultura. Děti z takovýchto rodin snadněji přejímají tyto negativní vzorce chování, např. vulgární verbální proklamace, podvodné chování, drobné krádeže i násilné a agresivní tendence. Posledně jmenované negativní projevy chování však lze zaznamenat i u dětí z dobře situovaných rodin, ve kterých byl praktikován příliš liberální způsob výchovy. Tento styl výchovy podporuje svobodnou volbu rozhodování dětí, prosazování jejich vlastního názoru, ale zároveň toleruje a omlouvá překračování běžných norem chování jako projev vyspělosti a samostatnosti dítěte. Rodiče často nedokáží stanovit dítěti hranice požadovaného chování.

Působením nevhodného výchovného stylu si dítě může zafixovat nesprávný modelový vzor chování, kterým kopíruje a napodobuje to, s čím se ve svém životě běžně setkává. Nemusí si přitom uvědomovat a chápat, že jeho chování je nevhodné nebo špatné.

3.2. Vliv vrstevnické skupiny

Vrstevnická skupina představuje pro dítě další důležitý referenční vzorec používaného chování. K prvním setkáním přibližně stejně starých dětí dochází v rodině. „*Soužití se sourozenci umožňuje přenést sociální zkušenosti a dovednosti naučené ve vztahu s rodiči na vrstevnickou úroveň a zkusit si, jak fungují v jiném kontextu. Dítě se adaptuje na možnosti dané svým postavením ve skupině.*“²⁸ V těchto vztazích se ve většině případů vyskytuje určitá forma osobní rivality, soupeření, sebeprosazování, ale také vzájemná pomoc, spolupráce a jistota tohoto pevného vztahu. Jedinec se během různých denních situací učí zvládat vzájemné konflikty, prakticky se seznamuje s reakcemi na své chování. V rámci těchto interakcí se také hlouběji vnímá osobní potřeby druhých, rozvíjí svou empatii, osobnostní a charakterové postoje.

---

²⁷ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 21.

²⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 155.

S vrstevníky se dítě dostává do kontaktu i mimo svůj domov, např. v širším příbuzenectvu, v různých organizovaných volnočasových aktivitách, při setkáních spřátelených rodin nebo během neorganizovaného pobytu venku. Dítě se učí budovat přátelské vztahy a napodobováním se snaží o začlenění do skupiny ostatních dětí. Chce být akceptováno a přijato, rozvíjí své prosociální chování. *„Morální postoje dítěte se utváří v konkrétně prožitých situacích. Řešením konfliktů získává dítě zkušenost, která urychluje jeho mravní dozrávání a obohacuje osobnost.“*²⁹

3.3. Výchovné a socializační působení mateřské školy

*„Předškolní vzdělávání podporuje rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku, podílí se na jeho zdravém citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojení základních pravidel chování, základních životních hodnot a mezilidských vztahů.“*³⁰ Edukační práce v MŠ směřuje k maximální aktivizaci každého dítěte formou rozmanitých vzdělávacích činností a her. *„Rozvíjí nejen poznávací schopnosti a různé dovednosti, ale působí i jako důležitý sociální činitel, modifikující rozvoj určitých osobnostních vlastností i žádoucího sociálního chování.“*³¹

V rámci řízených aktivit jsou v MŠ využívány různé metody a formy práce, děti mají také dostatečný prostor pro své vlastní individuální hry, spontánní zájmy, budování kamarádkých vztahů. Vzdělávací prostředí je uspořádáno tak, aby bylo pro dítě podnětné a zároveň bezpečné. Má zprostředkovávat nové informace potřebné k dalšímu rozvoji osobních kompetencí k učení, k řešení problémů, komunikativních, činnostních, občanských sociálních a personálních dovedností dětí. *„Předškolní vzdělávání se maximálně přizpůsobuje vývojovým fyziologickým, kognitivním, sociálním a emocionálním potřebám dětí této věkové skupiny a dbá, aby tato vývojová specifika byla při vzdělávání dětí v plné míře respektována.“*³² V případě potřeby poskytuje také speciálně pedagogickou péči dětem se zdravotním postižením.

„Mateřská škola svým sociálním klimatem pomáhá zmenšovat a ostraňovat případné nedostatky a negativní vlivy rodinného prostředí. Její výchovné podněty

---

²⁹ DUDZIŇSKÁ, Irena. *Dětské konflikty v předškolní výchově*. 1977, s. 120.

³⁰ Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání – § 33.

³¹ VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2012, s. 21.

³² Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV), s. 8.

působí účinněji a intenzivněji, obohaceny o sílu společných zážitků, spolupráci a součinnost s ostatními dětmi.“³³ Během docházky do MŠ nebývá problém výchovných záležitostí a agresivity dětí tak výrazný jako v jejich pozdějším věku. Přesto „*empirické zkušenosti potvrzují, že již v mateřských školách se vyskytují nejen prvky šikany, ale i počáteční stádia tohoto destruktivního fenoménu.*“³⁴

Vstup dětí do neznámého prostředí a cizího dětského kolektivu v některých případech vede ke vzniku nevhodných projevů dětského chování, např. vztekání, vyhrožování, cílené ničení hraček nebo věcí. Příčinou výše popisovaných projevů není ve většině případů cílená agresivita, ale spíše neschopnost dítěte se adaptovat, spojit své dosavadní návyky a projevy chování s požadavky a organizací školního zařízení. Důvodem může být také, např. jeho nízká sociální zralost, velká impulzivita, ojediněle vrozené poruchy chování. Pokud má dítě dlouhodobé potíže s přizpůsobováním, nedokáže reagovat podle pokynů vyučujících, může se snadno dostat do konfliktních situací s druhými dětmi i vyučujícími. „*Nevyrovnané děti je pak velmi těžké přivést k poslušnosti, např. na příkazy reagují výbuchy hněvu, jsou svéhlavé, neovladatelné a nedisciplinované*“³⁵ Socializační působení kolektivní výchovy v MŠ proto není vždy jednoduché. Vzájemné vztahy v dětském kolektivu je třeba rozvíjet a vhodnými přístupy motivovat děti k pěkným kamarádským i mezilidským vztahům, napomáhat jim rozpoznávat základní normy chování a vést je k vhodným sociálním postojům k sobě i k druhým.

Problémové situace v kolektivu MŠ je třeba vždy adekvátně řešit a snažit se zabránit jejich případnému opakování. Důležité je vzniklý konflikt mezi dětmi správně vyhodnotit a nestranně zasáhnout. „*Spouštěcích faktorů agresivity u předškolního dítěte může být hodně. Takovéto situace dítě vyprovokují, aby uhodilo, bouchlo, zavřeštělo, škráblo. Mohli bychom to však také nazvat obranným mechanismem dítěte. Neumí se jinak bránit, neumí říci, že chce, aby něco bylo tak, jak si to ono samo přeje.*“³⁶

---

³³ DOSTÁL, Antonín M., OPRAVILOVÁ, Eva. *Úvod do předškolní pedagogiky*. 1985, s. 187.

³⁴ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. 2011, s. 74.

³⁵ DUDZIŇSKÁ, Irena. *Dětské konflikty v předškolní výchově*. 1977, s. 84.

³⁶ ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě v předškolním období*. 2004, s. 25.

Řešení konfliktní situace může mít různé formy:

- Slovní napomenutí.
- Zklidnění dítěte odvedením jeho pozornosti k jiné aktivitě.
- Určitá forma trestu. *„Trestem pro předškolní dítě může být zvýšení hlasu nebo zákaz činnosti, kterou dítě chtělo právě dělat... Má být odůvodněný a přiměřený věku dítěte.“*³⁷

Konfliktní situace nebývají stejné a vyžadují proto individuální řešení a rozdílné přístupy. V některých případech je možné zainteresovat do řešení daného konfliktu i rodiče dotčených dětí. Velmi však záleží na osobním postoji rodičů, jak na informaci o projevech chování svého dítěte zareagují, např. zda je tolerují a různými důvody omlouvají, anebo se snaží hledat možnosti jak problémovému chování dítěte zabránit. Poruchy chování a agresivní jednání dětí se tak přenáší i do rodinné atmosféry.

Během docházky do mateřské školy existuje *„vysoká možnost nápravy obtíží, protože situace dítěte zatím není ztížena stanovenými jednoznačnými kritérii, například v podobě školní klasifikace.“*³⁸

---

³⁷ ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě v předškolním období*. 2004, s. 61.

³⁸ MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním. Projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. 2012, s. 13.

4. Agresivní chování u dětí předškolního věku

U některých předškolních dětí lze zaznamenat projevy chování, které jsou cíleny vůči některé konkrétní osobě. Může se jednat o slovní vyhrožování, ostrakismus, ale také konkrétní prvky násilí, např. fyzické napadání a ubližování. Ve většině případů je agresivní chování spojeno se snahou dosáhnout vlastních cílů dítěte, které neváhá použít k tomuto účelu všechny mu dostupné prostředky. Projevuje se nejčastěji útočností vůči ostatním dětem, ale také rodičům nebo vyučujícím v MŠ, vychovatelům během volnočasových aktivit. *„Dosažení nějaké hračky či výhody násilím - instrumentální agrese, následně nastartuje emoční agresi, pro niž je příznačné prožívání radosti z převahy a trápení druhého.“*³⁹ Pokud dítě zakusilo, že tímto způsobem může postupovat, neváhá proto tyto své projevy následně v budoucnu využívat. Nejčastěji se jedná o *„výbuchy vzteku, které bez morálních zábran a hranic propukají vůči ostatním, vůči vlastní osobě nebo vůči věcem. Doprovází je vyhrožování, řvaní, bití, kousání, plivání, škrábání, strkání a kopání.“*⁴⁰ Toto chování může zastrašovat ostatní méně průbojné děti a působí negativně i na vzájemné vztahy v kolektivu dětí. Agresivita jedince se navíc může postupně stupňovat, neboť *„uskutečňování či naopak nedosažování cílů dítěte je provázeno pozitivními či negativními afekty, jež se stávají signálem k jednání – ať je to vztek, hněv, závist, rivalita, nepřátelství, zloba, pomstychtivost.“*⁴¹

4.1. Poruchy chování

Agresivní chování dětí může být v některých případech způsobeno osobnostními poruchami chování nebo nezralostí centrální mozkové soustavy. *„Poruchy jsou spjaty s oslabením ve funkcích a schopnostech, které jsou zodpovědné za řízení, regulaci a integraci chování. Patří sem psychické funkce a vlastnosti zakotvené v centrálním nervovém systému, jako je pozornost, reaktivita, úroveň aktivace, sebekontrola.“*⁴² V souvislosti s touto nezaviněnou nezralostí se může vyskytovat i agresivní a nepřátelské chování vůči některým osobám, patologické vztahy s vrstevníky i cílené ničení věcí. Tyto projevy jedinec může aplikovat pouze v určitém prostředí, např. mimo

---

³⁹ KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. 2011, s. 75.

⁴⁰ ERKERT, Andrea. *Hry pro usměrňování agresivity*. 2004, s. 7.

⁴¹ PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 2004, s. 97.

⁴² ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana a kol. *Dětská klinická psychologie*. 1977, s. 135.

dohled rodičů, v kolektivu ostatních dětí, kde snáze vznikají různé konfliktní situace. „*Poruchy chování se demonstrují dlouhodobými a opakujícími se projevy vzdorovitého a agresivního jednání (lži, záškoláctví, týrání spolužáků i zvířat, neposlušnost, afektivita).*“⁴³

Je velmi důležité náznaky patologie chování včas rozpoznat, neboť neřešením problému by postižené dítě mohlo směřovat k zafixování těchto způsobů chování. Poruchy chování dítěte je třeba odborně diagnostikovat a ve spolupráci s odborníky jejich projevy adekvátně řešit.

4.2. Diagnostika poruch chování

Při diagnostikování poruch chování je nutné respektovat biologické, psychologické a sociálněkulturní faktory, které ovlivňují život každého jedince. Stanovení správné etiologie těchto poruch přispívá k pochopení konkrétních projevů chování a může napomoci rozlišit skutečnou poruchu chování od chování, které bylo dítěti vštípeno v rámci působení výše jmenovaných faktorů. Z pohledu odlišných subjektů nemusí existovat shodné vnímání pro stanovení hranice přijatelnosti projevů dětského chování. Např. většina rodičů v současné době vychovává své děti tak, aby se uměly prosadit v kolektivu vrstevníků a dokázaly svým osobnostním postojem trvat na svých názorech a potřebách. K této pozitivní agresi je tedy dítě motivováno v rámci své výchovy a nejedná se o poruchu chování.

„*Poruchy chování u dětí jsou definovány jako opakující se a trvalý vzorec disociálního, agresivního a vzdorovitého chování, které porušuje sociální normy a očekávání přiměřená věku dítěte.*“⁴⁴ Děti trpící tímto postižením nezvládají své emoce, neumí se přizpůsobit, porozumět pocitům a vnímání druhých, navázat dlouhodobější kamarádské vztahy, mají nedostatky v oblasti sociálních a společenských dovedností.

Mezi základní diagnostické metody nejčastěji patří:

- Vytvoření osobní anamnézy na základě rozhovoru s rodiči případně pedagogy.
- Přímé porozování dětského klienta.

---

⁴³ VALENTA, Milan, MÜLLER, Oldřich. *Psychopedie – teoretické základy a metodik*. 2003, s. 47.

⁴⁴ ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana a kol. *Dětská klinická psychologie*. 1977, s. 178.

- Analýza dosažených informací.
- Doporučení výchovného přístupu.

V praxi se rozlišují:

- Lehčí poruchy chování, které lze zvládat běžnými pedagogickými postupy.
- Těžší poruchy chování jsou řešeny doporučenými výchovnými postupy na základě doporučení pracovníků pedagogicko psychologické poradny (dále jen PPP) nebo speciálně pedagogického centra (dále jen SPC).
- „*Poruchy těžšího stupně vyžadují obvykle týmovou spolupráci s dětským psychiatrem či neurologem*“⁴⁵ a řeší se léčebnými postupy, např. farmakoterapií, neboť z důvodu nízkého věku nelze řešit poruchy chování pobytem v zařízeních věnujících se etopedické péči.

4.3. Specifické vývojové poruchy chování

U některých dětí lze již v raném dětství zaznamenat dlouhodobý výrazný neklid, nesoustředěnost, impulzivní povahu. Tyto projevy mohou být prvotními příznaky dnes velmi často diagnostikované poruchy chování, která bývá podle mezinárodní klasifikace označována ADHD (**Attention Deficit Hyperactivity Disorder**) – **porucha pozornosti s hyperaktivitou**. V České republice se ADHD dříve diagnostikovalo jako LMD (lehká mozková dysfunkce) nebo LDE (lehká dětská encefalopatie). V současné době se u nás používá také označení HKP (hyperkinetická porucha).

Tato porucha patří mezi neurovývojové poruchy a způsobuje opoždění ve vývoji centrální nervové soustavy narušenou nebo porušenou regulací neurotransmitterových systémů mozku jedince. Z toho důvodu bývá ovlivněn vývoj jeho kognitivních dovedností, ale především jeho celková pozornost nebo projevy chování. Jednání dítěte je ve většině situací doprovázeno hyperaktivitou – motorickým neklidem, afekty v chování, zhoršenou adaptabilitou spojenou s poruchami pozornosti a výchovnými

---

⁴⁵ MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním. Projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. 2012, s.10.

problémy. „*Snížená stabilita chování se může manifestovat projevy agrese, snahou upozornit na sebe za každou cenu, neschopností podřídit se pravidlům,*“⁴⁶ nemá však přímou souvislost na inteligenci dítěte.

Vznik ADHD může být zapříčiněn působením různých negativních vlivů v prenatálním, perinatálním vývojovém období dítěte nebo vlivem dědičnosti. Lze ji diagnostikovat již kolem 2. roku věku dítěte. Nejvíce případů je však zaznamenáno až během školní docházky v souvislosti s nepozorností při plnění žákovských povinností.

4.4. Terapie zaměřené na zvládnutí agresivního chování

Děti v předškolním věku nedokáží zcela adekvátně předvídat důsledky svého chování. Jejich inteligence je však již na takové úrovni, že je s nimi možné komunikovat, rozebírat konfliktní situace a motivovat je ke změně jejich postojů. Vždy však záleží na konkrétním jedinci, jeho sociální vyspělosti a spolupráci. „*Při léčbě agresivních poruch se používají nejen metody nácviku řešení problémů, ale také nácvik sociálních dovedností, nácvik asertivního jednání a přístup zaměřený na zlepšení pocitu vlastní zdatnosti a na zlepšení očekávání vůči sobě samému.*“⁴⁷ Kromě této individuální psychoterapie se aplikují také různé druhy rodinných terapií, které směřují k praktickému zvládnutí problémového chování dítěte a zlepšování vzájemné rodinné komunikace.

Terapie zaměřené na změnu chování se mohou uskutečňovat v poradenském psychologickém zařízení, v rámci docházky do MŠ, ale také v domácím prostředí dítěte.

---

⁴⁶ MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním. Projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. 2012, s. 23.

⁴⁷ RONENOVÁ, Tammie. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích: kognitivně – behaviorální přístupy při práci s dětmi*. 2000, s. 98.

4.4.1. Kognitivně – behaviorální terapie (KBT)

Kognitivní a behaviorální terapie se snaží svým působením dosáhnout konkrétních změn v chování dítěte. Vychází z předpokladu, že jednání dítěte může být ovlivněno výsledkem procesu učení. *„Behaviorální učení (klasické a operantní podmiňování a učení nápodobou) i kognitivní učení (rozvoj samomluvy, automatické myšlenky, očekávání, vědomí vlastní zdatnosti) mají velký vliv na chování a prožívání dítěte.“*⁴⁸ Cílem terapie je zlepšení sebeovládání a zvládání emocí jedince. Terapie využívá více metod v závislosti na konkrétních problémech a individuálních vlastnostech dětských klientů. *„Terapeut musí umět přizpůsobit metodu tak, aby ji dítě pochopilo a bylo motivováno ji používat, ať jde o metodu verbální, metodu využívající představivosti, metodu využívající hraní,“*⁴⁹ nebo případné oceňování či trestání. Pozitivní motivace nebo touha po odměně hraje v terapii předškolních dětí velmi důležitou roli. Ve většině případů *„je to nejlepší strategie, jak dosáhnout změny chování dítěte a jak u něho přitom budovat sebeúctu a respekt...Nejlepším posílením bývá zasloužená pochvala a uznání, určité výsady v kolektivu, drobné odměny“*⁵⁰

Tento způsob výchovného působení může probíhat také jako rodinná terapie, která se snaží o hlubší prohloubení vzájemných vztahů dítěte a rodičů. Při využívání KBT se nejčastěji vychází z terapeutického modelu podle Ronenové, který se v jednotlivých bodech terapie snaží o:

- Pochopení problému samotným dítětem.
- Porozumění procesům, které problém s chováním dítěte způsobují.
- Zlepšení schopnosti uvědomovat si své vnitřní podněty.
- Rozvíjení schopnosti sebeovládání dítěte.
- Snaha o odstranění problému.⁵¹

---

⁴⁸ RONENOVÁ, Tammie. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích: kognitivně – behaviorální přístupy při práci s dětmi*. 2000, s. 114.

⁴⁹ RONENOVÁ, Tammie. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích: kognitivně – behaviorální přístupy při práci s dětmi*. 2000, s. 99.

⁵⁰ RIEFOVÁ, F. Sandra. *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole*. 1999, s. 32.

⁵¹ Srov. RONENOVÁ, Tammie. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích: kognitivně – behaviorální přístupy při práci s dětmi*. 2000, s. 125.

4.4.2. Racionálně – emotivní terapie (RET)

Tento druh terapie se uplatňuje především u dospělých jedinců, ale její tvůrce Ellis ji v jednodušší formě využíval i při práci s dětmi. Terapeut musí přihlídnout k individuální dispozici dítěte – jeho celkovým kognitivním a verbálním dovednostem, citovému prožívání a zvážit, zda je dítě natolik vyspělé, aby s ním spolupracovalo. Základ prvotní diagnostiky vychází z rozhovorů s rodiči nebo pedagogy, kteří dítě k této terapii přivádějí a sdělují podstatné informace z psychosituacní oblasti týkající se problémového chování dítěte a situací, ve kterých nejčastěji nastávají. Poté následuje rozhovor s dítětem. Terapie samotná vychází z „rozlišení citových a behaviorálních problémů dítěte a dospělých od problémů situačních a vývojových. Využívá různé techniky – hraní rolí, pozorování druhých dětí, hry s loutkami, zábavné a soutěživé hry, kresebné přípravy dítěte.“⁵² Snaží se o nácvik interpersonálních dovedností dítěte, prohloubení jeho citového vnímání, rozvoj jeho sebehodnocení a racionální sebeinstruování v problémových situacích.

4.4.3. Multimodální terapie

Multimodální terapie se zaměřuje na několik vzájemně propojených modalit chování jedince, jeho vnímání, představivost, poznávací procesy, ale také interpersonální vztahy a emoční procesy. Poruchy chování dítěte mohou primárně vycházet z každé z těchto oblastí a pro každou z nich terapeut nebo psycholog vybírá a aplikuje konkrétní techniky směřující k redukci negativních projevů. Jedná se o různé kombinace přístupů, např. pracovní, rodinná, psychoanalytická nebo společná terapie.

4.4.4. Kompetence asistenta pedagoga

Pracovní náplní asistenta pedagoga je dohlížet na svého klienta, napomáhat mu v jeho socializaci a v prevenci nevhodných projevů chování. Zároveň se snaží zabránit mu ve fyzickém nebo psychickém ubližování ostatním dětem. Tento asistent může postupovat následujícími způsoby:

---

⁵² LANGMEIER, Josef; BALCAR, Karel; ŠPITZ, Jan. *Dětská psychoterapie*. 2000, s. 97.

- Omezovat jedince v jeho agresivním konání, např. projevit a vyjádřit nesouhlas s projevy jeho chování.
- Snažit se agresivní dítě zklidnit, např. obejmout jej.
- Odvrátit jeho pozornost od cíle jeho směřující agrese, např. nabídnout mu jinou činnost.
- V případě potřeby fyzicky zasáhnout, např. odvést jej z místa konání.
- Po zklidnění rozebrat s dítětem situaci, např. co bylo v jeho chování špatné, poradit, jak se mělo v dané situaci zachovat a postupovat.
- Motivovat dítě k porozumění potřeb ostatních.
- Vést dítě k sebeovládání.
- Rozvíjet u dítěte různými formami, interakcemi nebo hrou jeho sociální dovednosti.

4.4.5. Uzpůsobení vyučovacího procesu v MŠ

„Děti se specifickými poruchami chování se potřebují cítit bezpečně a zároveň musí vědět, co se od nich očekává z hlediska učení a z hlediska chování.“⁵³ Je proto důležité uzpůsobit vyučovací proces agresivního dítěte v MŠ tak, aby zajišťoval všem dětem bezpečný průběh, např. vhodným zasedacím pořádkem v pracovní části třídy, společně stanovenými pravidly chování během společných her. „K odbourání agresivity přispívají i pohodlné prostory umožňující dostatek pohybu a také správná nabídka aktivit, při nichž je mj. vyžadována vlastní iniciativa, je umožněno vzájemné poměřování síly, cvičí se sebeovládání, rozvíjí se pocit sounáležitosti a je uspokojována dětská potřeba pohybu.“⁵⁴

Pedagog se má snažit rozpoznávat individuální příčiny vzniku nevhodného chování, neboť agresivními projevy může jedinec vyjadřovat některou svou osobní chybějící potřebu. Ve všech situacích by měl eliminovat agresivní chování mezi dětmi,

---

⁵³ RIEFOVÁ, F. Sandra. Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole. 1999, s. 31

⁵⁴ ERKERT, Andrea. *Hry pro usměrňování agresivity*. 2004, s. 11.

hledat vhodné osobní přístupy, vnímat problémy všech svých žáků a zachovávat jednotný výchovný postup. Mezi důležité „faktory prevence problémového chování patří: jasně sdělené požadavky na chování a práci žáků, dostatek času věnovaného vysvětlení toho, co je ve třídě přijatelné, jasná struktura vyučování a stanovené postupy pro často se opakující činnosti, nácvik žádoucího chování, příležitostné opakování požadavků a pravidel, jasně a spravedlivě stanovené důsledky nežádoucího chování, důslednost, předcházení problémům preventivními taktikami, učitelova pomoc na individuální úrovni.“⁵⁵ Důležitá je také spolupráce s rodiči, neboť rodina má dítěti předávat nejvíce podnětů. Může však být naopak i prvotní příčinou vzniku poruch chování dítěte, např. nevhodným výchovným působením, které nestanoví žádné hranice chování, psychosociálními faktory nebo svým patologickým prostředím. V případě potřeby může vyučující MŠ postupovat podle pokynů pracovníků z pedagogicko-psychologické poradny (PPP) nebo speciálně pedagogického centra (SPC), kteří mají odborné i praktické zkušenosti s různými druhy poruch chování.

4.4.6. Farmakoterapie

V případě odborného diagnostikování poruchy chování lze využít také farmakoterapii. Každý případ je však nutné posuzovat přísně individuálně, neboť dlouhodobější užívání léčiv – stimulancií, reguluje působení některých mozkových pochodů. Medikamenty tlumí některé projevy chování jedince. Vlivem medikace je dítě klidnější, lépe zvládá projevy svého chování a zlepšuje se jeho pozornost.

U dětí předškolního věku se však podle informací PPP k této možnosti přistupuje pouze v ojedinělých případech. Projevy ADHD se řeší nejčastěji psychologickými nebo režimovými prostředky.

---

⁵⁵ RIEFOVÁ, F. Sandra. Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole. 1999, s. 31.

5. Zaznamenané projevy agresivity u dětí v mateřské škole

Pozorování, jehož cílem bylo zaznamenání projevů agresivity se uskutečnilo ve třídě MŠ, kterou navštěvují 4-5 leté děti. Třídní kolektiv tvoří celkem 25 dětí. Z tohoto počtu je 12 děvčat a 13 chlapců. Celá tato skupina se, až na jednoho chlapce, zná z předchozího školního roku.

Během šestiměsíčního pozorování chování skupiny předškolních dětí lze konstatovat, že některé problémové situace nelze vyhodnotit jako cílenou instrumentální agresivitu, neboť děti jednaly často v afektu a jejich chování nebylo úmyslné. Ve většině případů děti pouze nezvládly své emoce a daly tak průchod své agresivitě spočívající v přímé fyzické nebo verbální agresi. Toto tvrzení však neplatí plošně na celou pozorovanou skupinu, neboť některé zaregistrované projevy chování tří chlapců lze naopak klasifikovat jako promyšlenou a cílenou agresi vůči některé jiné osobě, věci nebo autoagresi.

Následující část této bakalářské práce se formou případových studií pokusí popsat chování těchto chlapců, řešení dané konfliktní situace a vymezení důvodů, které je k používání agrese pravděpodobně motivovaly.

Z důvodu ochrany osobností byla v této práci změněna skutečná jména všech sledovaných chlapců. Údaje o jejich osobní a rodinné diagnóze jsou zaznamenány na základě rozhovorů s rodiči o výsledcích vyšetření v pedagogicko psychologické poradně a doporučení PPP, jak s těmito dětmi v MŠ pracovat. Tyto zprávy jsou důvěrné, a proto je nelze přímo citovat.

5.1. Kasuistika č.1. - Martin

5.1.1. Osobní anamnéza

Chlapec navštěvuje MŠ 3. šk. rokem a o letních prázdninách tohoto roku bude mít 6 let. Rodiče neuvažují o odkladu školní docházky, neboť jeho rozumové a komunikační schopnosti jsou na velmi vysoké úrovni.

Martin absolvoval psychiatrické vyšetření z důvodu často se opakujících projevů agresivity, nevhodného chování ve společnosti a nerespektování pokynů učitelky. Dle sdělení rodičů byla u chlapce diagnostikována ADHD, která narušuje průběh jeho socializace v dětském kolektivu. Tato porucha chování u Martina způsobuje, že chlapec jedná často impulzivně, má obtíže s respektováním autority. V jeho chování dochází k afektivním výbuchům a výkyvům nálad.

5.1.2. Rodinná anamnéza

Rodiče Martina pracují v místní technické firmě ve třísměnném provozu a v péči o své jediné dítě se střídají podle svých pracovních směn. Při osobním kontaktu s rodiči Martina je zřejmé, že se v rodině uplatňují rozdílné výchovné styly a panuje tam určitý druh napětí. Matka je velmi úzkostná a ochranná a projevy chování svého syna zdůvodňuje a omlouvá. Chlapec se s ní i během rozhovoru s učitelkou mazlí, projevuje své emoce, je radostný a klidný. V přítomnost otce je naopak nejistý a neklidný. Otec je na chlapce před učitelkou i ostatními rodiči velmi přísný, netoleruje výkyvy Martinova chování, mluví před ním o trestech.

5.1.3. Popis chování dítěte v MŠ

Martin přestoupil od tohoto šk. roku do jiné mateřské školy. Hlavním důvodem této změny byly projevy jeho chování vůči ostatním dětem a nerespektování autority učitelky v původním školském zařízení.

Chlapec je velmi komunikativní. Na svůj věk má velký všeobecný přehled, dokáže vnímat různé souvislosti nebo děje. Vyhýbá se však úkolům a činnostem, které vyžadují větší soustředění. Problémové situace nastávají většinou z toho důvodu, že se svým chováním snaží upoutat pozornost a získat individuální přístup dospělého ke své osobě. Nedokáže se přizpůsobit ostatním dětem nebo pokynům učitelky, jedná často

bezohledně a agresivně. Pokud se nechce účastnit společných vzdělávacích aktivit, tak se začne chovat neadekvátně, např. válí se po zemi, podlézá pod stoly, naráží do dětí, běhá po učebně, prská nebo vyluzuje různé zvuky. Pokud je i přes tyto jeho projevy nějakým způsobem motivován k společné práci, vyrušuje a snaží se docílit, aby si mohl dělat vlastní aktivity nebo si hrát podle svého zájmu. Vyskytuje se u něho nízká frustrační tolerance, nerespektuje pravidla společenského chování a běžné konvence chování. V případě fyzického konfliktu s ostatními dětmi svádí vinu na ně. Svoji agresi a zlobu projevuje i v kontaktu s učitelkou, např. různými gesty, mimikou, stiskem nebo kroucením ruky, házením věcí.

5.1.4. Popis některých agresivních projevů chlapce v MŠ

- **Bití a pokus o škrcení spolužáka**

Popis situace:

Martin bezdůvodně povalil spolužáka na zem, nasedl na něho, začal jej bít a následně i škrtit.

Řešení situace:

- Zásah učitelky spočívající v zamezení fyzické agrese Martina jeho odtáhnutím od spolužáka.
- Verbální zklidnění ostatních dětí a zadání volné hry k odvedení jejich pozornosti.
- Předběžné zjištění možných poranění napadeného chlapce a jeho předání do péče provozní zaměstnankyně k utišení a sledování jeho zdravotního i psychického stavu.
- Komunikace s Martinem a slovní zhodnocení jeho chování. Požadavek učitelky na Martinovo vysvětlení důvodu jeho útoku na spolužáka.
- Společný rozbor situace, kterou Martin obhajoval jako právo na získání hračky, s kterou si chtěl hrát. Spolužák ho však předběhl, a tak ho za to chtěl potrestat.
- Motivace chlapce k uznání, že jeho jednání nebylo adekvátní a neodpovídalo běžně používaným normám chování.
- Seznámení Martina s řešením jeho nepěkného chování – bude se muset chlapci omluvit a svůj útok mu nějakým způsobem kompenzovat. Martinovi rodiče budou seznámeni s vzniklou situací.

Zpětné hodnocení situace:

- Martin byl zcela zaujat svým chováním, neakceptoval pokyny k ukončení svého jednání. Seděl na spolužákovi, bil jej do obličeje a hrudní části těla. Připojil i škrčení.
- K odtáhnutí od spolužáka musela učitelka využít značnou fyzickou sílu, neboť Martin nemínil se svým výpadem skončit.
- Martinův útok byl velmi hrubý a neadekvátní jeho věku. Pravděpodobně využil nápodobu z nějakého televizního filmu nebo počítačové hry.
- Spolužákův stav se stabilizoval, k žádným zraněním nedošlo. Přesto bylo nutné celý incident vysvětlit jeho rodičům.

Popis použité agrese:

Reaktivní přímá aktivní fyzická agrese.

- **Verbální vyhrožování učitelce**

Popis situace:

Martin nesouhlasil s napomenutím týkajícím se jeho chování a začal vyhrožovat učitelce, že ji zabije. Používal také různé vulgarismy a stupňoval své výhrůžky.

Řešení situace:

- Učitelka Martina upozornila, že výčet jeho výhrůžek a nadávek je již dostačující a teď je řada na ní, aby mu to mohla oplatit.
- Zeptala se ho, zda se mu bude líbit, když bude používat nyní taková škaredá slova ona. Martin se zarazil, protože nepočítal s tímto slovním protiútokem, ale snažil se pokračovat.
- Učitelka mu proto nabídla, aby si zašel vypláchnout ústa vodou, protože ho musí určitě od tolika nepěkných slov pálit. A rázně dodala, že až se vrátí, tak budou pokračovat společně. Tato reakce Martina zcela odvedla od jeho původního záměru a odešel dobrovolně do umývárny.
- Vrátil se celý zmáchaný s poznámkou, že už je to dobré a nic mu není.
- Učitelka ho však k sobě zavolala a upozornila, že se bude muset jít převléknout. Dodala, že je velmi smutná z toho všeho, co jí pověděl.
- Během dopomoci s převlékáním se jí Martin omluvil a pověděl jí, že ji má rád.

Zpětné hodnocení situace:

- Martin nezvládl své emoce a projevil je navenek agresivním slovním vyhrožováním vůči učitelce. Jeho využití vulgárních výrazů odpovídalo slovní zásobě dospělého člověka.
- Taktizování a nabídka určité formy soupeření napomohly Martinovi přehlušit jeho zlobu a odvrátit ho od pokračování slovních výpadů.
- Martin nechápal, že nabídka k jeho odchodu do umývárny směřuje k jeho zklidnění převedením jeho pozornosti k oblíbené činnosti – „hře s vodou“ a tím k ukončení projevů jeho slovní agrese.
- Na celé situaci je zřejmá jeho sociální nevyzrálost a neschopnost ovládat své osobnostní postoje. Neváhá projevit svou agresivitu vůči dětem nebo učitelce a následně jednat, jako by k dané konfliktní situaci vůbec nedošlo.

Popis použité agrese:

Reaktivní přímá aktivní verbální agrese.

- **Hození jídelního talíře po učitelce**

Popis situace:

Martin se rozčílil na učitelku a mrštil po ní porcelánový jídelní talíř se zbytkem oběda. Jeho zloba byla vyvolána nesouhlasem učitelky s jeho chováním během společného školního oběda, když Martin vyplivoval kousky stravy na stůl a do talíře spolužáka. Učitelka ho proto napomenula a oznámila mu, že pokud tohoto jednání nezanechá, bude muset jít obědovat na jiné místo, aby nerušil děti a nedával jim špatný příklad stolování.

Řešení situace:

- Okamžité odvedení Martina od společného stolu.
- Vysvětlení pro děti i pro Martina, že učitelka musí splnit to, před čím Martina varovala.
- Vymezení nového místa pro Martinovo stravování u samostatného malého stolku v blízkosti jídelní části třídy.
- Donesení uklízacích prostředků pro Martina, aby vzniklý nepořádek po svém jednání sám uklidil a alespoň touto formou své jednání odčinil.
- Oznámení celé situace Martinovým rodičům během předávání dítěte; ti Martina vyzvali k okamžité omluvě a slibu, že toto své jednání již nebude opakovat.

Zpětné hodnocení situace:

- Martinovo chování a jeho nespolečenské způsoby stravování často ruší děti během jejich společného stravování. Dětem je vždy vysvětleno, že předváděný způsob stolování je špatný a zcela nevhodný.
- O přemístění Martina k jinému stolku učitelky uvažovaly již dříve, ale neuskutečnily ho, aby nebylo rodiči chlapce chápáno jako vyčleňování jejich syna z kolektivu.
- Ačkoliv se jednalo o okamžité afektivní jednání chlapce, tento jeho způsob agresivity k vyřešení situace bývá velmi častý.
- Martin nerozlišuje použití násilí vůči vrstevníkovi či dospělé osobě. Po vykonání své agrese neprojevuje žádnou lítost, jedná lhostejně, jako by ke konfliktu nedošlo.
- Intervence rodičů a jejich snaha o motivaci k omluvě nebyla chlapcem vnímána jako spravedlivá.

Popis použité agrese:

Reaktivní přímá pasivní fyzická agrese.

- **Konfliktní situace se spolužákem u WC**

Popis situace:

Martin úmyslně vrazil do močícího spolužáka na WC a přimáčkl jej k zástěně mezi záchodky. Následně se mu posmíval, že má znečištěné oblečení.

Řešení situace:

- Odvedení Martina do umyvárny a zavolání druhé učitelky, která by jej ohlížela.
- Pomoc napadnutému chlapci s převlečením do čistého oblečení, utišení jeho pláče a vyslechnutí popisu proběhlé konfliktní situace.
- Odvedení Martina zpět na WC o oznámení mu vyhrůžky učitelky, že až bude on stát u záchodku, tak mu učitelka přijde udělat to samé, co udělal kamarádovi, a následně ho odvede ukázat dětem.
- Martin oponoval, že to učitelka neudělá, a zlobil se na ni, že mu pokazila jeho úmyslné jednání.

Zpětné hodnocení situace:

- Učitelka se musela po incidentu věnovat nejprve napadnutému chlapci, který se cítil ponížený a byl lítostivý.

- Na danou situaci učitelka zareagovala negativním přístupem s výhrůžkou, kterou by sice nesplnila, ale v dané situaci ji jiné řešení nenapadlo.
- Martin se vyhrůžky pravděpodobně zalekl, ale byl vzteklý. Bylo na něm možné pozorovat zlobu, že se na daný konflikt přišlo a učitelka by ho chtěla potrestat.
- Je třeba si na podobné situace dávat více pozor a snažit se alespoň občasnou přítomností učitelky – dozorem, zamezit podobnému jednání na WC a v umývárkách.

Popis použité agrese:

Instrumentální přímá aktivní fyzická reakce.

5.1.5. Popis vlivů, které na projevy chování dítěte působí

Kromě specifické vývojové poruchy ADHD, která viditelně ovlivňuje chlapcovu nesoustředěnost, impulzivitu a neklid, je velmi pravděpodobné, že se na Martinově nevhodném chování podílí další vlivy:

- Styl rodičovské výchovy, která zapříčiňuje určitou rozpolcenost chlapce. Ta se projevuje strachem z otce a jeho trestů a velkou emocionální závislostí na matce, která uplatňuje hyperprotektivní – nadměrně pečující styl výchovy, který toleruje jakékoliv projevy chlapcova chování. Ani jeden z rodičů navíc není ochoten přijmout fakt, že Martinovo chování se odchyluje od chování jeho vrstevníků.
- Sociální a citová nevyzrálость chlapce a jeho přílišná závislost na individuální péči.

5.1.6. Návrh k předcházení problémových situací

- Stanovit shodné výchovné postupy rodičů a učitelek v MŠ.
- Motivovat matku chlapce, aby se pokusila v rodině zajistit synovi jednotnou výchovu a apelovala na svého manžela ohledně jeho používání neadekvátních trestů, které nesplňují svůj účel.
- Podporovat a vytvářet v kolektivu dětí klidné neafektivní prostředí a omezit tak potencialem zdroje Martinových afektů v jeho chování během společných činností a aktivit.

- Průběžně sledovat projevy chlapcova chování a pokusit se eliminovat jeho vzrůstající napětí a začínající projevy agresivity, např. nasměrováním k jiné činnosti, nabídkou ke splnění nějakého „důležitého úkolu“.
- Pokud se nezdařilo Martinovu afektivnímu nebo agresivnímu jednání předejít, je lépe konkrétní situaci nechat doběhnout a odeznít, ale dbát přitom na bezpečnost ostatních dětí. Teprve po skončení chlapcova afektu hledat takové řešení situace, které by chlapci umožnilo zpětnou vazbu k osobnímu poznání, že toto jeho chování nebylo správné. Případně se jej pokusit zapojit do řešení problémové situace.
- Zařazovat do společných činností dětí různé relaxační prvky nebo cvičení, které by Martinovi napomohly zmírňovat jeho vnitřní napětí. Dát mu však také možnost vybití jeho vnitřní energii při sportu a různých fyzicky náročnějších aktivitách.
- Nesnižovat chlapcovo sebevědomí častou kritikou jeho chování, ale snažit se jej naopak povzbuzovat a chválit za jeho pozitivní chování a vztahy k ostatním dětem.
- Posilovat u chlapce pozitivní vztahy k ostatním dětem i k sobě samému, podporovat jeho sebeúctu. Např. zapojovat ho do aktivit, během kterých by získal uznání a ocenění svých pozitivních projevů chování, nebo mu poskytovat možnost úspěšně zvládat úkoly, na kterých si zakládá a jsou pro něho osobně důležité.

5.2.Kasuistika č. 2. – Pavel

5.2.1. Osobní anamnéza

Pavel je žákem MŠ 2. šk. rokem a má 5 let. Problémové a agresivní chování se u něho objevuje nejčastěji v souvislosti s pobytem v kolektivu dětí. Jeho obtíže byly v PPP údajně diagnostikovány jako nerovnoměrné osobnostní zrání, díky kterému vyspívá po kognitivní stránce rychleji než jeho vrstevníci. Z toho důvodu u něho dochází k emoční a osobnostní disbalanci. Nesouměrný psychický rozvoj chlapcovy osobnosti způsobuje, že jeho aktuální mentální úroveň neodpovídá jeho přirozenému fyziologickému chronologickému vývoji. Rodiče jsou hrdí na jeho vysoký intelekt a snaží se jej cíleně ještě více rozvíjet. Nedávají chlapci prostor pro dětské aktivity a hry, zahrnují jej proto mnoha nepodstatnými informacemi. Chlapec si nedokáže přirozeně hrát, je citově nevyrovnaný.

5.2.2. Rodinná anamnéza

Rodiče Pavla působí velmi klidným dojmem. Matka nastoupila po mateřské dovolené zpět do zaměstnání a je značně pracovní vytížená. Péči o Pavla a jeho dvouletou sestru proto ve většině případů zajišťuje otec. Obě děti jsou velmi hýčkány a díky liberální výchově jim jsou tolerovány všechny projevy jejich chování. V situacích, které se realizovaly v šatně a třídě MŠ, sourozenci nerespektují pokyny svých rodičů, za pomoci křiku a zuření se snaží docílit svých cílů. Pavel má navíc vypracovanou svou taktiku pro nerespektování otcových příkazů, během které předstírá, že neslyší, otce úmyslně přehlíží a věnuje se nadále svým zájmům.

5.2.3. Popis chování dítěte v MŠ

Pavel často fyzicky útočí na děti, ničí jejich výrobky nebo jim slovně vyhrožuje. Má viditelnou radost, že se ho děti bojí nebo že před jeho doteky uhýbají. Jeho chování ovlivňují velké výkyvy nálad a odmítání přizpůsobit se instrukcím nebo požadavkům. Jedná sobecky, povýšeně a impulzivně. Snaží se vyniknout na úkor ostatních dětí. V případě řešení konfliktu ohledně projevů jeho chování lze na jeho gestech a obličejové mimice rozpoznat jeho zlobu a vztek a následně sebelítost.

5.2.4. Popis některých agresivních projevů chlapce v MŠ

- Ohrožování spolužáků nůžkami

Popis situace:

Pavel vzal bez dovolení z učitelského stolu velké špičaté nůžky. Začal s nimi běhat po třídě a cvakat jimi proti spolužákům. Děti se ho obávaly a utíkaly před ním.

Řešení situace:

- Okamžitý zásah učitelky spočívající ve fyzickém zastavení Pavla během jeho akce a odebrání nůžek.
- Učitelka odvedla Pavla ke stolečku mimo prostor hrajících si dětí, aby se zklidnil, a seznámila ho s možnými důsledky jeho chování.
- Během této soukromé komunikace Pavel odůvodnil své jednání tak, že chtěl chránit jednoho spolužáka proti ostatním dětem, aby si mohl hrát pouze s ním. Sdělil, že by mu nevadilo, kdyby někoho zranil, protože to nejsou jeho kamarádi.
- Chlapci bylo vysvětleno, že jeho chování bylo špatné.
- Slíbil, že nebude ohrožovat děti a brát si věci, které mu nejsou určeny a nebyly mu dovoleny.
- Učitelka motivovala Pavla, aby se šel dětem omluvit, a pomohla mu celou situaci vysvětlit.
- Pavel donesl druhý den do školky dětem na usmířenou bonbony. Napětí mezi ním a dětmi však nadále přetrvává, nedokáže se včlenit do jejich her a aktivit.

Zpětné hodnocení situace:

- Z pohledu učitelky šlo o nejhorší situaci, kterou ve školce zažila. Pavel nereagoval na slovní pokyny. Na jeho gestech bylo zřejmé, že by neváhal děti nůžkami bodnout. I v okamžiku, kdy se jej podařilo zastavit a nůžky mu vzít, jeho agresivita pokračovala. Jednal afektivně, vzdoroval a soupeřil s učitelkou, protože chtěl děti i nadále pronásledovat. Dalo velkou práci jej zklidnit. Po celou dobu se tvářil ukřivděně, protože nedosáhl svého cíle.
- Popisovanou situaci nešlo řešit jiným způsobem. Učitelka byla ve třídě s dvaceti dětmi sama a vše se odehrálo velmi rychle. Nebylo možné přivolat někoho na pomoc. Děti si proto musely jít samostatně hrát na koberec, aby se učitelka mohla věnovat zklidňování chlapce. Bylo také nutné s ním celou situaci zpětně probrat, aby si uvědomil, že jeho chování bylo špatné.
- Inkriminované nůžky nejsou dětem přímo dostupné. Místem pro jejich běžné uložení bývá dóza umístěná v zadní části učitelského stolu. Pavel si musel přistavit židli nebo

případně vlézt na stůl, aby na ně dosáhl. Učitelka proto následně preventivně zabezpečila všechny nůžky a bodné předměty do uzamykatelné zásuvky, aby omezila riziko opakování situace.

- Učitelka celou situaci konzultovala s otcem chlapce a popsala mu chování jeho dítěte. Ten jako jedinou reakci na popsanou situaci svému synovi před učitelkou poradil, aby si příště šel hrát raději s jiným kamarádem. V řešení problémových situací tedy nelze spoléhat na rodičovskou podporu.

Druh použité agrese:

Instrumentální přímá aktivní fyzická agrese.

• **Slovní vyhrožování zabitím a zraněním učitelky**

Popis situace:

Pavel nesouhlasil s napomínáním učitelky ohledně jeho chování. Začal proto na ni křičet a vyhrožovat jí, že sestrojí stroj, který by ji zabil nebo jí alespoň hodně ublížil.

Řešení situace:

- Učitelka Pavlíkovi klidným tónem oponovala, že kdyby se mu to povedlo, tak by nemohl chodit do školky.
- Chlapec začal zuřit a vymýšlet konkrétní způsoby fyzické „likvidace“ učitelky, intenzita jeho afektu se zvyšovala.
- Bylo nutné odvést jeho pozornost jiným směrem, ale zároveň mu umožnit ventilovat jeho vnitřní napětí. Učitelka proto nabídla Pavlovi, aby jí ten stroj namaloval, protože si ho neumí představit.
- Chlapec souhlasil. Během kresby se postupně zklidňoval a popisoval učitelce mechanismus stroje, jeho jednotlivé detaily a různé možnosti využití. (Viz. Obrazová příloha)
- Po dokončení kresby byl Pavlík schopen s učitelkou běžně komunikovat a spolupracovat a ke svému vyhrožování se již nevracel. Učitelka proto již chlapci jeho negativismus a slovní agresi, kterou během této situace používal, nepřipomínala.

Zpětné hodnocení situace:

- Chlapcovo vyhrožování negativně zapůsobilo na ostatní děti, které byly z jeho vyhrůžek a jednání vystrašené.

- Pavel potřeboval své negativní emoce vyjádřit. Ke zklidnění jeho vystupování proto napomohla velmi jednoduchá taktika odvedení jeho pozornosti ke kresbě, u které mohl prezentovat své myšlenky.

Druh použité agrese:

Reaktivní přímá aktivní verbální agrese

- **Incident při oblékání v šatně**

Popis situace:

Během oblékání na dopolední vycházku zatlačil Pavel velmi hrubým způsobem jednoho již oblečeného spolužáka do mezery za poličkami v šatně, nalehl na něho celou svou tělesnou váhou a bránil mu v odchodu.

Řešení situace:

- Jednání učitelky směřovalo k co nejrychlejšímu vyproštění chlapce z Pavlova sevření.
- Pavel fyzicky i verbálně protestoval a nechtěl se svého záměru vzdát. Učitelka jej proto musela odvést ze šatny do třídy, protože jeho chování způsobilo mezi dětmi neklid.
- Učitelka domluvila telefonicky možnost, že Pavel půjde na vycházku s dětmi z jiné třídy. Toto své rozhodnutí Pavlovi odůvodnila a on si teprve během tohoto rozhovoru připustil možnost, že mohl kamarádovi ublížit.

Zpětné hodnocení situace:

- Tento Pavlův incident byl nepředvídatelný. Využil okamžik, kdy se k němu učitelka obrátila zády, a zaměřil své jednání na pomstu za nedosažené prvenství. Nevadilo mu, že se na něho děti dívají a že upozorňují učitelku na jeho chování.
- Pavel se nesmířil s tím, že jeho spolužák byl rychlejší v oblékání. Situaci začal řešit svým obvyklým způsobem, tj. snahou o odstranění objektu, který mu překáží v dosažení jeho cíle.
- Dotyčný spolužák byl celou situací tak zaskočen, že nestačil fyzicky ani verbálně tomuto útoku oponovat. Snažil se vyprostit z Pavlova sevření, ale ten na něho o to víc tlačil. Spolužák byl omezen nejen v pohybu, ale i v možnosti hlubšího nádechu. Po celém incidentu zůstal v mírném šoku a bylo proto nutné mu poskytnout adekvátní pomoc.
- Odvedení Pavla do jiné třídy bylo nutné, aby se děti a především dotyčný chlapec vzpamatovaly a mohly v klidu absolvovat vycházku, na kterou se těšily.

- Pro Pavla byla tato forma trestu přijatelná. S dětmi s druhé třídy se zná z minulého školního roku a některé vycházky již s nimi absolvoval z důvodu vysokého počtu dětí v naší třídě.

- Druh použité agrese:

Reaktivní přímá aktivní fyzická agrese

- Zničení modelu stavebnicového městečka

Popis situace:

Děti si v rámci probírání tématu „Naše město“ postavily na ploše herního koberce městečko z dřevěných stavebnic doplněné o různé detaily, aby jejich stavba připomínala maketu města, ve kterém žijí. Práce se jim velmi zdařila. Pavel se této aktivity odmítl účastnit, pouze ji pozoroval. Po dokončení činnosti proběhl stavbou dětí a cíleně ji rozkopál a rozházel.

Řešení situace:

- Fyzické zastavení Pavla v jeho agresivním jednání a zamezení mu v rozhazování kostek, kterými by mohl někoho zranit.
- Slovní pokárání Pavlova činu přede všemi dětmi, které mělo za cíl také zklidnit napětí, které Pavlův čin mezi dětmi vyvolal.
- Osobní pohovor učitelky s chlapcem, ve kterém mu byly vysvětleny možné důsledky jeho jednání a vyjádřen jasný nesouhlas s jeho chováním.
- Slovní motivace Pavla k veřejné omluvě dětem.
- Vysvětlení učitelky k proběhlému incidentu a její výzva k nové a propracovanější společné stavbě.
- Následná náprava Pavlova skutku spočívající v jeho aktivním zapojení do budování nové stavby.

Zpětné hodnocení situace:

- Pavel pozoroval práci dětí a nesnesl, že se spolužákům daří vytvořit velmi zdařilou stavbu, do které se nechtěl zapojit.
- Jeho ničení bylo promyšlené. Počkal, až děti svou činnost dokončí, a teprve poté začal městečko likvidovat tak, aby z něho nic nezbylo.
- I při zásahu učitelky se snažil dokončit svůj úmysl a během odvádění z koberce ještě odkopával zbylé kostky.

- Ve své sobeckosti nebyl schopen vnímat, že si děti daly na své práci velmi záležet a jsou proto z jeho činu zklamány a je jim to líto.
- Taktické zapojení Pavla do obnovy stavby mu pomohlo zakusit pocit začlenění do společné práce a uvědomit si náročnost této činnosti.

Druh použité agrese:

Instrumentální přímá pasivní fyzická agrese

5.2.5. Popis vlivů, které na projevy chování dítěte působí

Největší vliv na Pavlovy projevy chování má rodičovská výchova, která ho podporuje v jeho sebeprosazování. Chlapec proto nedokáže přijmout fakt, že mu něco není dovoleno, a začne jednat impulzivně. Na jeho chování se podílí i další skutečnosti:

- Pavel nedokáže jednat empaticky, je lhostejný k potřebám druhých. Jeho sociální dovednosti jsou oproti ostatním dětem na nižší úrovni.
- Pavel nemá v třídním kolektivu sobě intelektově rovné kamarády. Neumí si s dětmi spontánně hrát, a proto na sebe upoutává jejich pozornost tím, že je různě pokouší a obtěžuje.
- Jeho cílem je zviditelnit se jakýmkoliv způsobem a dokáže kvůli tomu jednat bezohledně a tvrdě. Pokud se mu to nezdaří projevuje sebelítost, poplává, strání se kolektivu.
- Chlapec je příliš častým uživatelem a hráčem počítačových her. Tyto hry neodpovídají svým obsahem jeho dětskému věku a nabízejí mu negativní vzory a osobnostní postoje. Pavel o nich často mluví a napodobuje některé negativní až agresivní scény. Např. rozkopávání věcí, různé bojovné postoje a gesta.

5.2.6. Návrh na předcházení problémových situací

- Nabízet Pavlovi aktivity, které odpovídají dětskému věku a jeho všeobecným zájmům.
- Dokázat mu věnovat individuální pozornost, vést jej ke vzájemné spolupráci s ostatními dětmi.
- Snažit se omezit rušivé vlivy, které Pavla motivují k agresivním projevům chování.
- Doporučit rodičům, aby chlapce nenechávali samotného sledovat televizní pořady nebo hrát počítačové hry.
- Motivovat chlapce k respektování pokynů a příkazů dospělé osoby, např. formou odměny nebo trestu.
- Poskytovat chlapci bezprostřední zpětnou vazbu na projevy jeho chování, dokázat jej pochválit a povzbuzovat v pozitivních situacích.
- Předvídat na základě Pavlových gest a reakcí blížící se afekt v chování a snažit se odvést jeho pozornost k jiné činnosti.
- V případě konfliktu s dětmi vést Pavlíka k nápravě jeho negativní interakce, např. pomocí při opravě zbořených a poničených výtvorů, omluvením se.

5.3.Kasuistika č.3. - Tibor

5.3.1. Osobní anamnéza

Tibor navštěvuje MŠ 3. šk. rokem a má 5 roků. Rodiče jsou přesvědčeni, že jeho intelekt je na velmi vysoké úrovni, a proto jej nechali zapsat o rok dříve do ZŠ. Chlapec sice splňuje potřebné dovednosti školní zralosti, v sociální a emoční oblasti je však značně nevyzrálý. Bývá navíc často nemocný, dlouhodobě užívá léky na tlumení astmatu –Ventolin, Seretide, jejichž nežádoucí účinky mohou ovlivňovat projevy jeho chování. Po dlouhodobých absencích se těžce zapojuje do dění v třídním kolektivu, neakceptuje smluvená pravidla, která se ostatní děti snaží dodržovat.

5.3.2. Rodinná anamnéza

Tibora do MŠ doprovází převážně jeho matka a starší sestra, která je žákyní 2. ročníku ZŠ. Matka je dlouhodobě nezaměstnaná a snaží se proto využívat různé příležitostné brigády k finančnímu přivýdělku. Ty však kolidují s její péčí o rodinu, např. o víkendech, odpoledne nebo ve večerních a nočních hodinách. Otec je také časově indisponován, protože v rámci svého zaměstnání hodně cestuje. Oba sourozence z těchto důvodů často hlídají různí příbuzní nebo známí.

5.3.3. Popis chování dítěte v MŠ

Tibor na sebe svým chováním upoutává velmi rád pozornost dětí i dospělých. Jeho exhibice proto bývají často zdrojem veselé zábavy. Aby se zviditelnil a docílil svých zájmů, neváhá jednat také bezohledně nebo hrubě vůči dětem, dospělým i sám proti sobě. Během řešení konfliktů bývá nazlobený, zuří a odmítá vykonávat další činnosti. Projevuje se tak jeho nevyzrálost a v některých momentech i nevychovanost. Neumí si hrát s ostatními dětmi, vysmívá se jim, fyzicky ubližuje nebo připisuje vinu za své chybné chování. Neakceptuje pokyny učitelky a během společných vzdělávacích činností vyrušuje.

5.3.4. Popis některých agresivních projevů chlapce v MŠ

- Úmyslné odstrčení a povalení spolužáka na zem.

Popis situace:

Tibor se rozběhl proti menšímu chlapci a úmyslně ho povalil na zem. Když se chlapec postavil, pokusil se Tibor svůj výpad opakovat a smál se mu, že je „padavka“.

Řešení situace:

- Zabránění dalšímu útoku odvedením Tibora od dětí z hrací plochy.
- Vysvětlení mu možných důsledků a zranění, které mohly pádem chlapce vzniknout.
- Připomenutí společných třídních pravidel, ve kterých je obsaženo, že se děti k sobě snaží chovat ohleduplně a neposmívají se slabším kamarádům.
- Tibor byl vyzván k posouzení, zda tato pravidla dodržel a zda si myslí, že jeho chování bylo kamarádké.
- Tibor po společné diskuzi s učitelkou uznal, že jeho jednání bylo špatné. Neprojevili však žádnou snahu o omluvu.
- Učitelka Tibora proto motivovala, aby se spolužákovi omluvil. Vyzvala ho také, aby posoudil, zda by nebylo lepší, kdyby se mu raději snažil pomáhat a chránit ho, než mu ubližoval.
- Tibor tento způsob řešení situace nepřijal, neomluvil se, odešel trucovat ke stolu a odmítal jakoukoliv další činnost.
- Učitelka mu proto oznámila, že bude muset za trest sedět u stolečku. Až si své jednání promyslí a omluví se, může jít za dětmi.

Zpětné hodnocení situace:

- Tibor tento promyšlený útok učinil, aby se zviditelnil před ostatními dětmi.
- Jeho jednání má v určitých momentech sklon k šikanování. Je proto třeba ho více pozorovat a zamezovat jeho útokům na slabší děti.
- Jeho neochota se kamarádovi omluvit vyplývá z jeho povýšeného chování.
- Nelze spoléhat na intervenci a snahu o změnu chování ze strany Tiborových rodičů, neboť na chování svého syna neshledávají pochybení. Vinu za konflikty přisuzují tělesné neobratnosti druhých dětí.

Popis použité agrese:

Instrumentální přímá aktivní fyzická agrese.

- **Bití spolužáka stavebnicí**

Popis situace:

Tibor se zapojil do skupinové hry dětí na koberci a stavěl si s nimi z dřevěné stavebnice. Neovládl své chování, když jeden chlapec pozměnil část jeho stavby, a začal ho proto velmi surově bít částí stavebnice.

Řešení situace:

- Důrazné napomenutí Tibora za jeho jednání.
- Zjištění zdravotního a psychického stavu napadeného žáka.
- Slovní motivace k omluvě spolužákovi.
- Zklidnění Tiborovy zloby v nabídce pokračování jeho rozdělané tvůrčí činnosti vymezením jeho hracího prostoru, rozdělením dosavadní společné stavby a stavebnice na část, kterou bude požívat pouze Tibor.

Zpětné hodnocení situace:

- Učitelka Tibora ponechala i přes proběhlý incident hrát si dále se stavebnicí. Učinila tak z toho důvodu, že to byla jedna z mála chviliek, kdy si Tibor hrál společně s dětmi. Ukončením hry by ho sice potrestala, ale zároveň také vyčlenila z kolektivu.
- Rozdělení stavebnice bylo dobrým řešením, díky kterému mohla celá skupina pokračovat nadále ve své tvůrčí činnosti a hře.
- Trestání Tibora za jeho výbušné a agresivní jednání není v konkrétní situaci pokaždé vhodné, neboť jedná impulzivně a často si neuvědomuje, že jeho chování je špatné.

Popis použité agrese:

Reaktivní přímá aktivní fyzická agrese.

- **Tlučení vlastní hlavou do poličky v šatně**

Popis situace:

Tibor se měl společně s ostatními dětmi oblékat na dopolední vycházku. Místo toho však běhal po šatně a zlobil. Proto se opozdil a všechny děti ho v oblékání předběhly. Tibor tento fakt psychicky neunesl, začal se vztekat, tahat se za vlasy a bít se hlavou o poličku.

Řešení situace:

- Tiborovo zklidnění spočívající s klidným fyzickým kontaktem učitelky a v její nabídce na poskytnutí delší doby na dooblečení, zatímco děti s druhou učitelkou půjdou pomalu napřed před budovu školy.

- Vysvětlení, že tímto jednáním si Tibor může ublížit a stejně nevyřeší zpoždění, které si zavinil sám.
- Podpora jeho sebevědomí a pozitivní motivace, že pokud se dokáže rychle doobléci, tak bude moci doběhnout děti a jít s nimi na vycházku.
- Zpětné hodnocení situace:
- Tibor neovládl své emoce, když zaznamenal, že ho všechny děti předběhly v oblékání a chystají se k odchodu.
- Začal jednat agresivně sám proti sobě a trestat se sebetryzněním, které bylo pravděpodobně velmi bolestivé. V rukou mu totiž zůstaly vytržené vlasy a rány hlavou o poličku byly značně hlučné.
- Tibor ve svém afektu nevnímal napomenutí učitelky, aby s tímto jednáním přestal. Musela ho proto od poličky odtáhnout a snažit se ho verbálně i fyzickým kontaktem – objetím, pohlazením zklidnit.

Popis použité agrese:

Autoagrese.

5.3.5. Popis vlivů, které na projevy chování dítěte působí

Tiborovo chování velkou mírou ovlivňuje výchovné působení více subjektů. Rodiče se mu nemohou díky svým pracovním povinnostem věnovat tak, jak by potřeboval, a lidé, kteří ho hlídávají, jej zahrnují spíše různými hmotnými pozornostmi než výchovným působením. Jeho chování dále ovlivňují tyto skutečnosti:

- Rodiče mají na Tibora vysoké požadavky ohledně jeho rozumových dovedností a společenského vystupování v různých organizacích - např. zpěv v dětském sboru, výuka angličtiny nebo různé sportovní aktivity. Chlapec je ve svém volném čase zbytečně přetěžován a nemá dostatečný prostor pro své vlastní zájmy a hry.
- Chlapec se naučil rozpoznávat situace, ve kterých se může zviditelnit a poukazovat na své přednosti, a využívá je ke splnění svých cílů a požadavků.
- Vzhledem k situaci, že Tiborův otec bývá často mimo domov, je chlapec ochuzen o mužský vzor chování. Nedokáže se prozatím identifikovat s touto svou životní rolí a objevují se u něho v určitých momentech prvky zženštilosti. Napodobuje chování a chůzi matky a sestry, občas mluví v ženském rodě.

- Chlapci je tolerováno časté sledování televizních pořadů a počítačových her, protože se jimi dokáže na delší dobu zabavit a jeho hlídání je tak snadnější. Přejímá a napodobuje však díky tomu určité negativní postoje a nevhodné projevy chování - např. slovní a fyzickou hrubost.

5.3.6. Návrh na předcházení problémových situací

Je třeba ujednotit výchovné požadavky ze strany Tiborovy rodiny a školského zařízení (MŠ), aby se zamezilo chlapcově rozpolcenosti v respektování pokynů týkajících se jeho chování.

- Usměrnovat Tiborovy projevy chování, kterými se snaží na sebe upoutat pozornost. Během jeho negativních nálad ohlídat, aby nedocházelo k jeho sebepoškozování – autoagresi.
- Vyžadovat po Tiborovi dodržování třídních pravidel i běžných společenských konvencí.
- Připomínat chlapci pozitivní vzory chování, chválit ho za jeho kladné chování.
- Podporovat rozvoj jeho sociálních dovedností.
- Snažit se motivovat Tibora ke společné hře s dětmi, nabízet mu pestrou nabídku dětských aktivit a činností, které by ho zaujaly.
- Zapojovat Tibora do týmových aktivit dětí, aby zakusil pocit společného úspěchu dosaženého vzájemnou spoluprací.
- V případě osobní konfrontace s dětmi vést Tibora k pochopení jeho neadekvátních reakcí. Motivovat ho k nápravě vztahů, např. omluvou, opravou zničených výrobků.

6. Způsoby řešení projevů agresivity u dětí v mateřské škole

Agresivní projevy chování komplikují edukační proces v MŠ a mohou v některých vyhraněných situacích ohrožovat zdraví dětí i personálu. Během edukačních činností v MŠ je proto vhodné v rámci různých společných aktivit provádět určitou primární prevenci poruchového a problémového chování.

Na základě řešení problémových situací popisovaných v případové části této bakalářské práce se pro zvládnutí agresivního chování předškolních dětí v MŠ osvědčily tyto způsoby:

- Stanovit si společná třídní pravidla, která přesně definují, co je ve třídě dovoleno a co zakázáno.
- Seznamovat děti s pravidly společenského chování, standartními normami chování v mezilidských vztazích a vyžadovat po nich jejich aplikování a dodržování.
- Využívat v edukaci různé názorné a didaktické pomůcky nebo hry (např. maňásci, hraní rolí), díky kterým se děti mohou hravou formou seznámit s pravidly společenského života a nacvičovat své sociální dovednosti.
- Vybízet děti k slovnímu hodnocení konkrétních konfliktních situací. Děti se tak adekvátně svému věku učí schopnosti analyzovat vzniklá nedorozumění, rozvíjejí svou schopnost hodnocení a sebehodnocení. Jsou vedeny ke konfrontaci vlastního jednání s jednáním ostatních.
- Vytvářet v kolektivu pozitivní situace, podporovat kamarádství a kladné vlastnosti jednotlivých problémových dětí.
- Vést děti k emocionální vnímavosti, rozvíjet jejich empatii, ohleduplnost a solidaritu.
- Zaměřovat se na rozvoj každého dítěte s ohledem na jeho individuální vzdělávací i osobní potřeby. Akceptovat přirozená vývojová specifika dětí, podporovat jejich sociální zralost a samostatnému rozhodování.

- Snažit se modifikovat chování problémových dětí formou pozitivního očekávání a zpěvňování. Tzn. vyzývat je ke spolupráci, povzbuzovat je a chválit za snahu o pozitivní chování a ovládnutí svých emocí.
- Modifikovat situace, které by mohly vést ke konfliktům, posilovat pozitivní způsoby chování, např. vhodně zaměřenou nabídkou společných aktivit.
- Snažit se identifikovat motivy, které ovlivňují chování agresivního dítěte. Rozpoznávat negativní a impulzivní reakce dítěte.
- V případě konfliktů a agresivních projevů chování řešit konkrétní situaci individuálně, bez předsudků z minulých konfliktů.
- Řešení konfliktní situace učinit co nejdříve po incidentu, aby nedošlo k jejímu zbagatelizování ze strany agresivního dítěte a upevnění nesprávného vzoru chování v kolektivu dětí.
- V případě nutnosti použití některé formy trestu nebo napomenutí dbát, aby tyto způsoby řešení konfliktní situace byli adekvátní věku dítěte. To znamená, že dítě je dokáže vnímat v souvislosti se svým špatným jednáním, chápe jejich smysl a rozumí jim.
- Zapojovat děti do hledání vhodných a správných způsobů chování. Zařazovat interakční hry, které motivují ke zvládnutí negativních emocí a mohou tak dětem napomoci rozlišovat pozitivní a negativní chování, přispět k většímu soustředění, vést k sebepoznání a empatii. Vzájemná spolupráce posiluje kamarádké vztahy, uvolňuje napětí a různé předsudky, napomáhá zmírňovat neklid a impulzivní jednání.
- Ke zklidnění reakcí agresivního dítěte je možné využívat také různé rytmicko – pohybové hry, neverbální pohybové hry, hraní rolí, relaxační cvičení nebo výtvarné techniky.

Závěr

V jednání některých lidí lze zaznamenat cílené ubližování, negativní reakce, neochotu dodržovat pravidla a zákony. Sobeckost, povýšenost a lhostejnost k druhým osobám narušují mezilidské vztahy, vznikají také různé nežádoucí patologie chování.

Tato bakalářská práce je zaměřena na projevy negativního chování a agresivity u dětí v předškolním věku. Již v tomto vývojovém období je totiž nutné řešit mnohé konfliktní situace, ve kterých byla použita různá forma agrese, vulgarita a bezohlednost. Teoretická část práce na základě odborné literatury popisuje nejčastější projevy negativního chování v jednotlivých fázích vývoje dítěte. Vysvětluje také působení různých vývojových a výchovných činitelů, které se na vzniku dětské agresivity mohou podílet. Představuje diagnostiku poruch chování a nejčastěji používané terapie zaměřené na zvládnutí agresivního chování dětí.

V praktické části byly na třech konkrétních případech z pedagogické praxe v MŠ popsány projevy agresivity u dětí předškolního věku. V každé kasuistice byl proveden detailní rozbor situací, ve kterých děti použily agresi jako nástroj k dosažení svých cílů nebo odplatu. Případové studie také nabízejí popis způsobu řešení i návrh na předcházení vzniku podobných situací.

V závěrečné části práce se autorka na základě teoretických poznatků a praktických zkušeností pokusila navrhnout některé způsoby řešení zvládnutí projevů dětské agresivity. Tyto návrhy by mohly být využity také v rodinách problémových dětí nebo v ostatních zařízeních, které se věnují práci s dětmi předškolního věku. Každý případ agresivního jednání je však nutné řešit individuálně a bezprostředně po proběhlé konfliktní situaci s ohledem na fyzický a psychický stav všech účastníků konfliktu.

Použitá literatura:

DOSTÁL, Antonín M., OPRAVILOVÁ, Eva. *Úvod do předškolní pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985. 253 s.

DUDZIŇSKÁ, Irena. *Dětské konflikty v předškolní výchově*. 1.vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.123 s.

ERKERT, Andrea. *Hry pro usměrňování agresivity*. 1.vyd. Praha: Portál, 2004. 95 s. ISBN 80-7178-938-0

KOLÁŘ, Michal. *Nová cesta k léčbě šikany*. 1.vyd. Praha: Portál, 2011. 332 s. ISBN 978-80-7367-871-5

KOLUCHOVÁ, Jarmila a kol. *Přehled patopsychologie dítěte – I*. 1.vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Státní pedagogické nakladatelství Praha, 1989. 157 s. ISBN 17-087-89

LANGMEIER, Josef; BALCAR, Karel; ŠPITZ, Jan. *Dětská psychoterapie*. 2. rozšířené a přepracované vyd. Praha: Portál, 2000. 431s. ISBN 80-7178-381-1

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. 1.vyd. Praha: Portál, 2009. 152 s. ISBN 978-80-247-2310-5

MICHALOVÁ, Zdeňka. *Předškolák s problémovým chováním. Projevy, prevence a možnosti ovlivnění*. 1.vyd. Praha: Portál, 2012. 162 s. ISBN 978-80-262-0182-3

PONĚŠICKÝ, Jan. *Agrese, násilí a psychologie moci*. 1.vyd. Triton, 2004. 226 s. ISBN 80-7254-593-0

RIEFOVÁ, F. Sandra. *Nesoustředěné a neklidné dítě ve škole. Praktické postupy pro vyučování a výchovu dětí s ADHD* 1. vyd. Praha: Portál, 1999. 251 s. ISBN 90-7178-284-4

RONENOVÁ, Tammie. *Psychologická pomoc dětem v nesnázích: kognitivně – behaviorální přístupy při práci s dětmi*. 1. vyd. Praha: Portál, 2000. 159 s. ISBN 80-7178-370-6

ŘÍČAN, Pavel. *Agresivita a šikana mezi dětmi*. 1.vyd. Praha: Portál, 1995. 95 s. ISBN 80-7178-049-9

ŘÍČAN, Pavel, KREJČÍŘOVÁ, Dana a kol. *Dětská klinická psychologie*. 3. přepracované a doplněné vydání. Praha: Grada, 1997. 456 s. ISBN 80-7169-512-2

ŠIMANOVSKÝ, Zdeněk. *Hry pro zvládnutí agresivity a neklidu*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 175 s. ISBN 80-7178-689-6

ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě v předškolním období*. Praha: Mladá Fronta, Edice: Žijeme s dětmi, 2004. 76 s. ISBN 80-204-1187-9

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. 2. rozšířené a přepracované vydání. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Karolinum, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1

VALENTA, Milan, MÜLLER, Oldřich. *Psychopedie – teoretické základy a metodika*. 1. vyd. Praha: Parta, 2003. 443 s. ISBN 80-7320-03-92

ZELINKOVÁ, Olga. *Pedagogická diagnostika a individuální vzdělávací program*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001. 207 s. ISBN 80-7178-544-X

Legislativní dokumenty:

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (RVP PV) platný od 1. března 2005

Zákon č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon) platný od 1. ledna 2005.

Obrazová příloha

Kresba pětiletého chlapce popisovaná v kapitole 5.2.4.